

Spišský hrad a pamiatky jeho okolía

Riadiaci plán lokality svetového
kultúrneho dedičstva
/Management plan/

2008

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Spišský hrad a pamiatky jeho okolía

Riadiaci plán lokality svetového kultúrneho dedičstva

/Management plan/

verzia 2008

Tento dokument bol spracovaný v spolupráci s členmi prípravnej pracovnej skupiny. Zoznam členov je uvedený v prílohe.

Odborné vedenie procesu prípravy a zostavenie dokumentu vykonala Academia Istropolitana Nova, spracovatelia Ing.arch. Jaroslav Kilián a Ing.arch. Erika Horanská.

Obstarávateľ tohto dokumentu je mesto Spišské Podhradie.

Projekt bol financovaný s podporou Ministerstva kultúry SR, program Obnovme si svoj dom.

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Spracovatelia ďakujú všetkým zúčastneným jednotlivcom a inštitúciám za odbornú a organizačnú pomoc, i podporu pri zostavovaní tohto dokumentu.

© Academia Istropolitana Nova 2008

Obsah

Predhovor	5
Úvod	5
Ako čítať tento dokument	8
Kultúrne hodnoty v zmysle Dohovoru UNESCO	9
Kontext predmetu ochrany v území	12
Vymedzenie záujmového územia	12
Geografické vymedzenie	12
Morfológia	12
Sídelná štruktúra	13
Územnosprávne členenie	13
Významné subjekty v území	14
Existujúce nástroje riadenia	16
Ochrana hodnôt kultúrneho a prírodného dedičstva	18
Medzirezortné nástroje	21
Súčasný stav chránených hodnôt	23
Spišský hrad	25
Spišské Podhradie	26
Kostol Svätého Ducha v Žehre	30
Spišská Kapitula	30
Ochranné pásmo	34
Potenciál a ohrozenia	36
Kultúrny potenciál miesta	36
Organizačné podmienky	36
Infraštruktúra	37
Informácie a komunikácia	38
Ekonómia	39
Animačné aktivity	39
Technický stav pamiatkových objektov	40
Sociálne prostredie a ľudské zdroje	41
Cieľový stav	42
Stavebné pamiatky	43
Prírodné kvality	43
Sociálne prostredie	43
Navrhované prioritné procesy	44
Špecifické ciele riadenia v oblasti stavebných pamiatok	45
Špecifické ciele riadenia v oblasti prírodných kvalít	45
Špecifické ciele riadenia v oblasti sociálneho prostredia	45
Prostriedky ochrany a rozvoja	46
Spontánne mechanizmy	46
Riadené štruktúry	47
Organizačná štruktúra	50
Integračná platforma kľúčových subjektov	51
Sekretariát	52
Odborný garant vo veci ochrany kultúrnych a prírodných hodnôt	52
Odborný garant riadenia procesov	52
Medzirezortná platforma štátnej podpory	53
Odporúčané vybrané aktivity	54

Členovia pracovnej skupiny	56
Prílohy	57
Určenie podmienok ochrany a usmerneného rozvoja (podmienky činnosti) na území ochranného pásma	57
Katastrálna mapa ochranného pásma NKP Spišský hrad, Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula, Pamiatkovej zóny Spišské Podhradie, NKP Kostol rím.kat. v Žehre a ďalších NKP v okolí, zapísaných v Ústrednom zozname pamiatkového fondu	61
Spišský hrad a pamiatky jeho okolia, vymedzenie územia v dokumentácii Centra svetového dedičstva UNESCO	62
Chránené územia NATURA, súvislá európska sústava chránených území v lokalite územia a v ochrannom pásme	63
Satelitná snímka Miesta svetového kultúrneho dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia	64
Prehľad súvisiacich dokumentov a použitých podkladov	65

Predhovor

Motto

“Protection and management of World Heritage properties should ensure that the Outstanding Universal Value, the conditions of integrity and/or authenticity at the item of inscription are maintained or enhanced in the future.”

(Ochrana a správa objektov svetového dedičstva má zabezpečiť zachovanie a budúci rozvoj výnimočných univerzálnych hodnôt, podmienok integrity a autenticity, ktoré boli predmetom ich zápisu.)

Ambície autorov

Územie, ktorému v priestorovej skladbe vizuálne dominuje Spišský hrad, je mnohohrstevný súbor výnimočných kvalít. Premeny tohto miesta sú zviazané s významnými udalosťami i všedným životom, ľudskou prítomnosťou v krajine od dávnej minulosti po dnešné dni. Motivácia spracovať tento dokument korení v poznaní výnimočných kultúrnych a prírodných hodnôt svetového významu a v presvedčení, že je naším spoločným záujmom vytvoriť podmienky na ich ochranu. Predmetom skúmania v tomto dokumente však nie je len analýza doby minulej a konzervácia dedičstva minulosti. Naším záujmom je rovnako doba budúca. Našou snahou je prispieť k budúcej všeobecnej prosperite, k životu v kvalitnom prostredí, bohatom v zmysle kultúrnom. V tejto súvislosti si uvedomujeme význam a silu hodnôt kultúrneho a prírodného dedičstva, no zároveň aj ich zraniteľnosť. Preto považujeme za svoju povinnosť starať sa o dochované výsledky snaženia predchádzajúcich generácií a zachovať ich do budúcnosti. Našou ambíciou je prispieť k pochopeniu komplexného procesu prijímania a odovzdávania kultúry. Sme presvedčení, že jestvuje spojitá cesta založená na poznaní minulého, uvedomení si existujúcich kvalít, často skrytých našim očiam, s ich začlenením do budúceho rozvoja. V tomto dokumente sa pokúsime načrtnúť možné budúce cesty.

Úvod

Cieľ “plánu”

Účelom tohto dokumentu je na jednej strane naplnenie povinnosti vyplývajúcej z Dohovoru¹ a zodpovednosti štátu za ochranu svetového dedičstva - definovať procesy, ktoré vytvoria podmienky na jeho zachovanie, slobodné užívanie a rozvoj. Na druhej strane je tu zámer, v špecifických podmienkach súčasnej transformácie spoločnosti, formulovať možné postupy v integrácii kultúrneho a prírodného dedičstva do miestnych rozvojových plánov. Cieľom projektu je definovanie ich

¹ Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

rámca a iniciovanie procesov smerujúcich k aktivitám, ktoré prispievajú k ochrane a rozvoju kultúrnych a prírodných hodnôt územia. Ako predpoklad toho, aby sa koncepty formulované v tomto dokumente mohli premietnuť do praktickej roviny, považujeme za svoj cieľ aj vytvorenie počiatočnej riadiacej skupiny. Čiastkovými cieľmi projektu je spresnenie identifikácie kultúrnych hodnôt územia, definícia cieľovej kvality, formulácia procesov na jej docielenie a odporúčenie postupných krokov po obsahovej stránke, ako aj predpokladaného finančného zabezpečenia.

Špecifiká miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia

Pri hľadaní možných mechanizmov na usmerňovanie vývoja miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, vzhľadom na jeho špecifické vymedzenie, vychádzame z definície predmetu kultúrneho záujmu v zápise do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva a z podmienok správy tohto územia. Zápis v dokumentoch UNESCO taxatívne pomenováva jednotlivé časti výnimočného súboru, ale až vyhlásenie ochranného pásma zapísaného územia de facto určuje priestor jeho integrujúcich kvalít. V území však existujú aj ďalšie významné priestorové a kultúrne väzby, ako napríklad vzťah k Levoči, preto budeme lokalitu posudzovať, tam kde je to potrebné, v mikroregionálnom kontexte.

Z pohľadu gescie posudzovaného miesta svetového kultúrneho dedičstva je podstatné, že v území neexistuje dominantný subjekt, ktorý by disponoval účinnými nástrojmi na podstatnejšie ovplyvňovanie miestneho vývoja.

Výzvou tohto projektu je vytvorenie mechanizmov dlhodobých partnerstiev medzi štátnou správou, regionálnou a miestnou samosprávou, odbornými inštitúciami sektoru kultúry, sektoru ochrany prírody a krajiny, ale aj mnohých iných sektorov štátnej správy, hospodárskymi subjektmi, vlastníkmi nehnuteľností, spoločenskými inštitúciami i občianskymi iniciatívami.

**dominantný subjekt
v území**

Metóda

V prístupe k identifikácii kultúrnych a prírodných hodnôt *Miesta*² a ich posudzovaní v procesoch správy, spracovatelia vychádzali z definícií uvedených v smernici pre implementáciu Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva. Pre postrehnutie sociálno-ekonomických podmienok budúcej správy kombinovali postupy expertnej analýzy s participatívnou metódou, založenou na identifikácii a mobilizácii kľúčových aktérov, relevantných ku spracovanej téme. Za pomoci mestského úradu v Spišskom Podhradí bola vytvorená pracovná skupina, ktorá sa pravidelne schádzala k diskusiám o vybraných problémových okruhoch. Formou opakovaných

**mobilizácia kľúčových
aktérov**

² V texte budeme používať skrátený termín „*Miesto*“ na označenie Miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia.

moderovaných stretnutí sa priamo zúčastnili na tvorbe tohto dokumentu zástupcovia širokého spektra spoločnosti.³ Vďaka tomu je možné predpokladať, že hodnotenia podmienok budúcej správy a identifikované ciele realisticky odzrkadľujú pohľad na hodnoty v miestnom ponímaní a popisujú možnosti a obmedzenia aktivít smerujúcich k ochrane a integrácii výnimočných kultúrnych a prírodných hodnôt svetového významu do miestneho rozvoja.

Proces prípravy tohto dokumentu pozostával z nasledujúcich čiastkových krokov:

- identifikácia rozhodujúcich subjektov v území
- hodnotenie potenciálu *Miesta*
- identifikácia ohrození
- formulácia žiadaného stavu
- identifikácia dostupných nástrojov
- dohoda o prioritách
- definovanie aktivít s prihliadnutím na dostupnosť ľudských zdrojov, časovú a ekonomickú náročnosť
- definovanie systému administrácie, vyhodnocovania procesu a riadenia zmien.

Väzba na iné procesy

Otázka ochrany a integrácie kultúrnych a prírodných kvalít do miestneho rozvoja úzko súvisí s demografickými a sociálnymi podmienkami a ich vývojovými trendmi. Ako sa potvrdilo aj v analytickej časti projektu, územie okolia Spišského hradu je špecifické dlhodobou neriešeným a zanedbávaným problémom emancipácie rómskeho etnika, nezamestnanosťou, chudobou a nedostatočným systémom vzdelávania a osvetu. I keď načrtnuté procesy zacielené na kultúrne a prírodné dedičstvo s plnou vážnosťou reflektujú túto skutočnosť, na docielenie pozitívnych zmien je nevyhnutné úzke prepojenie aktivít v oblasti kultúrnej s aktivitami v oblasti sociálnej, ekonomickej a vzdelávacej, a to na úrovni štátnej, ako aj regionálnej.

Otvorené otázky

Ochrana a rozvoj miesta svetového dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia primárne závisí od schopnosti miestnej komunity využiť príležitosť a zhodnotiť svoju výnimočnosť. Bolo by nezodpovedné vytvárať ilúzie, že riešenie príde zvonku. Je nesporne pravdou, že Spišský hrad a pamiatky jeho okolia sú predmetom kultúrneho záujmu svetového rozmeru. Rovnako je tiež pravdou, že výnimočnosť hodnôt miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva prináša prospech v širokom spoločenskom a ekonomickom zábere. Otvorenou podmienkou pre uplatnenie takéhoto pozitívneho potenciálu však ostáva otázka, do akej miery dôjde z celospoločenského pohľadu k pochopeniu potreby podporiť miestnu komunitu tam, kde výzvy prekračujú reálne možnosti miestnych ekonomických,

**celospoločenská
podpora**

³ Zoznam účastníkov pracovných stretnutí je uvedený v prílohe.

Ako čítať tento dokument

Vzhľadom na široké spektrum subjektov angažovaných vo veci ochrany a rozvoja hodnôt kultúrneho a prírodného dedičstva svetového významu, a na rôznosť úrovní možného vnímania týchto hodnôt považujeme za potrebné vysloviť predstavu o budúcej aplikácii tohto dokumentu.

Prvoradým cieľom tohto dokumentu je iniciovať procesy smerujúce k reálnej zmene, a nie teoretická rozprava. Meradlom jeho dopadu budú praktické výstupy budúcich aktivít, pre ktoré sa miestna komunita rozhodne a dovedie ich k naplneniu. Až v druhom rade je základom formulovaných princípov aj teoretická a metodologická úvaha a odborný zámer vytvorenia modelového riešenia aplikovateľného v obdobných situáciách.

V zmysle formulovaných cieľov je v prvom rade dokument určený pre účastníkov očakávaných procesov na úrovni individuálnych aktivít v prospech zachovania a rozvoja hodnôt a potenciálu *Miesta*. V rovnakej miere chce dokument osloviť účastníkov združených aktivít a podporiť ich záujem o spojenie síl v otázkach spoločného záujmu. Podobne vo vertikálnom smere chce dokument poukázať na prospešnosť združovania na úrovni mikroregionálnej, regionálnej, i vo veciach širších väzieb. Princípom predkladanej metodiky je nabádanie k prekračovaniu teritoriálnych, a najmä sektoriálnych hraníc. V neposlednej miere je dokument súčasťou systému ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva na úrovni štátu a prejavom zodpovednosti na medzinárodnej úrovni voči svetovému kultúrnemu spoločenstvu.

Dokument je orientovaný aj smerom k odbornej platforme v oblasti ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva. Zámerom autorov je popri hľadaní riešení pre konkrétne miesto prispieť aj k formulovaniu koncepcných prístupov na uchopenie procesu transmisie kultúrneho fenoménu hmotného i nehmotného dedičstva do aktuálnych transformačných procesov spoločnosti a jej budúceho rozvoja.

Zdanlivo inou cieľovou skupinou, pre ktorú je dokument určený, je prostredie prioritne ekonomicky zmýšľajúcich subjektov. Vyčlenenie tejto skupiny je skutočne len zdanlivé a konvenčné, lebo záujmy a aj ciele v oblasti uchovávania a zhodnocovania kultúrnych hodnôt nachádzajú, ako tomu nasvedčujú početné pozitívne príklady, spoločnú platformu pre obojstranne prospešnú koexistenciu.

V neposlednom rade je tento dokument smerovaný aj k politickým štruktúram. Je evidentné, že kultúrna stimulácia spoločenského a ekonomického správania je nezanedbateľ-

**účastníci
očakávaných
procesov**

ným nástrojom na docielenie celospoločenskej prosperity. Komplexnosť dopadu kultúrnych aspektov na spoločenské pochody výrazne prekračuje sektoriálne hranice rezortu kultúry a ponúka možnosti pre širokospektrálne, spoločensky integrujúce riešenia.

**partikulárne
a všeobecné ciele**

Podstatou tohto dokumentu je, že pre takéto rôznorodé cieľové skupiny popisuje na rôznych úrovniach princípy a argumentáciu pre spoločný postup v otázke spoločného záujmu – ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva a zhodnotenia jeho potenciálu v budúcom rozvoji.

Pri formulovaní princípov budúcej správy *Miesta* sme hľadali formu, ktorá by vo vybraných segmentoch textu oslovila toho -ktorého budúceho užívateľa, ponúkla mu potrebný obsah a súčasne ponechala priestor na informácie a argumentáciu určenú pre iných. Preto sa môžu zdať niektoré state tohto dokumentu príliš teoreticky obširne alebo miestami zjednodušujúce. Je na čitateľovi, aby vyhládal v texte odpovede na svoje otázky. V každom prípade je však dôležité hľadať v texte kontexty partikulárnych záujmov so všeobecnými cieľmi.

V neposlednej miere je potrebné uvedomiť si, že predkladany text sa má ponímať ako živý dokument. Otázky, ktoré vyvstanú z jeho čítania a aplikácie, budú cenným prínosom k jeho budúcemu vývoju a revíziám.

Kultúrne hodnoty v zmysle Dohovoru UNESCO

Pri analýze kultúrnych hodnôt, ktoré sú predmetom nášho záujmu, vychádzame z predpokladu, že definícia v zápise je výsledkom kryštalizácie odborných názorov na výnimočnosť *Miesta* z globálneho pohľadu.

**výnimočné
univerzálne hodnoty**

Dohovor definuje kultúrne dedičstvo na základe výnimočných univerzálnych hodnôt stavebných pamiatok a ich súborov z pohľadu histórie, umenia alebo vedy. V prípade komplexnejšieho pohľadu na miesta kultúrneho dedičstva⁴ taxatívne rozširuje posudzovanie o pohľad estetický, etnologický alebo antropologický. Pri posudzovaní kultúrnych hodnôt zdôrazňuje aspekt autenticity a integrity predmetu kultúrneho záujmu. Z metodologického pohľadu je v zmysle dohovoru dôležitou požiadavkou pri takomto posudzovaní hodnotenie daného fenoménu v kultúrnom kontexte miesta.⁵

**kultúrny kontext
miesta**

⁴ Anglický termín "sites".

⁵ Par. 81. Operational Guidelines for Implementation of the World Heritage Convention, WHC 05/02, 2005.

Zápis na zozname svetového kultúrneho dedičstva

vyzdvihuje kultúrne aspekty miesta najmä v súvislosti s kritériom iv⁶: „Spišský hrad a súvisiace pamiatky Spišské Podhradie, Spišská Kapitula a Žehra vytvárajú pozoruhodný súbor typických prejavov vojenskej, politickej a cirkevnej moci, aké boli obvyklé v stredovekej Európe, ale skoro žiaden z nich sa nezachoval v takom kompletnom a nezmenenom stave.“⁷

Národná definícia v nominačnom spise hovorí: „Spišský hrad a kultúrne pamiatky jeho okolia zodpovedajú kritériu podľa § 24, sekcia (I) a (IV) smernice UNESCO a kritérií týkajúcich sa prírodných aspektov v zmysle sekcie (III) [...] Podľa § 21 (I) smernice, priestor tvorí výnimočnú integrálnu jednotu urbanisticko-architektonického a prírodno-krajinného útvaru vysokej umeleckej a estetickej hodnoty, skutočné dielo tvorivého génia. Hrad a osídlenie pod ním tvoria jednotný súbor dokumentujúci na dôvažok k archeologickým hodnotám vývoj opevnení, mestských stavieb a sakrálnej architektúry od 12. do 20. storočia. Navyše, celok je charakteristickou štrukturálnou zostavou v zmysle kritéria (IV) smernice, výrazne reprezentujúcou kultúrny, sociálny a umelecký vývoj, zachovalou pomerne nedotknuto, obsahujúcou vojenské, politické, cirkevné a sociálne prvky, v úzkej súvislosti s inherentnými väzbami k antropomorfnému prostrediu. Kultúrne hodnoty tohto priestoru sú umocňované prírodnými hodnotami, ktoré naplňajú kritériá Sekcie (III) smernice, nakoľko obsahujú výnimočné prírodné fenomény značnej vedeckej hodnoty. Predstavujú ich blízke rezervácie Dreveník a Sivá Brada, ako aj ďalšie chránené prírodné výskyty⁸ (travertínové nálezisko v Sobotisku, travertínové jazierko Pažica, malý gejzír s erupciami v 5 až 6-hodinových intervaloch, vápencová slatina). Okolité lúky predstavujú významné botanické lokality s bohatými xerofytickými rastlinnými spoločenstvami.“⁹

⁶ (iv) be an outstanding example of a type of building, architectural or technological ensemble or landscape which illustrates (a) significant stage(s) in human history; Par. 77. OG.

⁷ *Criterion iv*: The castle of Spišský Hrad and the associated sites of Spišské Podhradie, Spišská Kapitula, and Žehra constitute a remarkable ensemble of military, political, and religious elements of a type that was common in medieval Europe but of which almost none have survived in so complete and unaltered a state.

⁸ Špecifikácia významných prírodných fenoménov v nominačnom spise nezodpovedá označeniu podľa SKUEV 0105 - Travertíny pri Spišskom Podhradí. Pozri: Program starostlivosti vypracovaný v rámci projektu Twinnig Phare SK02IB/EN03 pre jedno z 10 pilotných území budúcej sústavy NATURA 2000 v Slovenskej republike.

⁹ Spišský Hrad, and cultural monuments in its environs correspond to criteria of § 24, Sections (I) and (IV) of the UNESCO Guidelines, and to those pertaining to natural criteria as per Section (III) [...] According to § 21 (I) of the Guidelines, the area forms a unique urban - architectonic, and natural - landscape integral unit of high artistic and aesthetic value, a true masterpiece of creative genius. The Castle and the settlements beneath form a singular set documenting in addition to archaeological values the development of fortifications, town building and sacral architecture from the 12th to the 20th centuries. In addition, the unit is a characteristic structural type set in the sense of Section (IV) of the Guidelines,

Hodnotiaca správa ICOMOS konštatuje: „Jednotlivo by pamiatky a sídla nenaplnili požiadavky štatútu Svetového dedičstva. Predsa však vytvárajú silné zoskupenie, pozostávajúce z neobvykle kompletného a nedotknutého súboru obsahujúceho vojenské, politické, cirkevné a sociálne prvky navzájom úzko súvisiace.“¹⁰

Z porovnaní uvedených formulácií je zrejmé, že definovanie výnimočnosti kultúrnych hodnôt miesta je syntézou pohľadov na kultúrne vrstvy a snahou o postrehnutie príspevku individuálnych kvalít tejto lokality k diverzite kultúry ľudstva.

Zhrnutie

integrita kultúrnych vrstiev

© Verlag St. Peter, Salzburg

Štátna ochrana kultúrneho a prírodného dedičstva vo vyhlásenom území svetového kultúrneho a prírodného dedičstva identifikuje 95 národných kultúrnych pamiatok v zmysle zákona o ochrane pamiatok a 7 lokalít chránenej prírody v zmysle zákona o ochrane krajiny a prírody.

Hodnotení kultúrnych kvalít miesta, ktoré analyzujeme, je však oveľa viac. V praxi málo využívaný štatút miestnych pamätihodností by určite vedel postrehnúť hodnoty blízke práve miestnej komunite. V zmysle Dohovoru o nehmotnom dedičstve by sme mohli uvažovať napríklad o „Spišských viršliach“.¹¹ Pre účely tohto dokumentu je predmetom nášho záujmu práve to, čo Dohovor uvádza ako kľúčové kritérium – integrita kultúrnych vrstiev. Pri hľadaní cesty k zachovaniu a rozvoju kultúrneho a prírodného dedičstva sú pre náš cieľ dôležité všetky vrstvy - nezávisle od hierarchie ich deklarovania. Vytvárajú jedinečný súbor svetového významu vzhľadom na svoju komplexnosť. Zároveň sú súborom hodnôt vysoko individuálnych - osobných v intímnom prežívaní kultúrneho mikropriestoru a v individuálnej reflexii okolitého sveta. Tieto dve roviny kultúrnej hodnoty miesta sú zrejme kľúčom k dekódovaniu princípov vzťahu ľudských spoločenstiev a jednotlivcov ku kultúrnemu dedičstvu. Porozumenie týchto hodnotových kritérií je potom základom k formulovaniu stratégie a čiastkových postupov ochrany kultúrnych hodnôt a integrácie kultúrnych kvalít do každodenného života.

expressively representing cultural, social and artistic development while being comparatively intact, containing military, political, ecclesiastic and social components in close interlinkage with inherent relations to the anthropogenic surroundings. Cultural values of the area are multiplied by natural values, meeting Section (III) criteria of the Guidelines as they contain exceptional natural phenomena of considerable scientific value. These are represented by the nearby Dreveník and Sivá Brada reservations as well as by other protected natural occurrences (travertine findings at Sobotisko, the Pažica travertine lake, a small geyser with eruptions in 5 - 6 hourly intervals, calciferous marshland). The surrounding meadows represent important botanical locations with rich xerophytic plant communities.

¹⁰ Individually the monuments and sites would not qualify for World Heritage status. However, a strong case can be made for them as a group, consisting of an unusually complete and intact ensemble comprising military, political, religious, and social elements that are closely interrelated.

¹¹ Dnes rozšírený asociatívny názov „spišské párky“.

Kontext predmetu ochrany v území

Vymedzenie záujmového územia

V nadväznosti na úvahy o kultúrnych hodnotách *Miesta* má vymedzenie viacero identifikačných rovín aj z hľadiska geografického. V zmysle Dohovoru chápeme ako predmet ochrany výnimočných univerzálnych hodnôt územie ochranného pásma, keďže substancia pomenovaných hodnôt je garantovaná cez integritu kultúrneho fenoménu, ktorý prekračuje ohraničenie hmotnej podstaty pamiatok. Z pohľadu (kultúrno) historického, etnologického, (kultúrno) antropologického, ale aj environmentálneho a krajinno-priestorového vnímame v rámci projektu navyše kontextuálne presahy do širšieho teritória. Túto tézu podporuje aj zámer prípadného rozšírenia zápisu o Levoču a dielo Majstra Pavla, formulovaný na štátnej úrovni.

identifikačné roviny

Levoča

Geografické vymedzenie

Územie miesta svetového kultúrneho dedičstva, tak ako je definované v návrhu na vyhlásenie ochranného pásma, zaberá Podhradskú kotlinu a časť Medvedích chrbtov, ktoré ho ohraničujú na juhu a západe. Jeho prirodzenú geografickú hranicu tvorí na severe úpätie Levočských vrchov a na východe ho vizuálne ohraničuje masív Branisko. V centrálnej polohe dominuje priestoru masív travertínovej kopy so Spišským hradom. Priestor charakterizujú ďalšie výškové dominanty Sobotisko (557 m n. m.), Sivá Brada (522 m n. m.), Ostrá Hora (636 m n. m.) a Dreveníak (609 m n. m.).

Morfológia

Jadro kotliny možno definovať ako kultivovanú krajinu poľnohospodársky obrábanej pôdy s kompaktnými sídelnými útvarmi malých obcí, mestom Spišské Podhradie, súbormi Spišskej Kapituly a Spišského hradu. V okrajových horských polohách kotliny na sever, východ a čiastočne na juh je územie pokryté súvislými lesmi, ktoré vo výbežkoch prechádzajú do podhorských lúk a poľnohospodárskej pôdy. Travertínové kopy v centrálnej polohe sú charakteristické svojou morfológiou a špecifickým typom vegetácie.

Vizuálne akcentovaným krajinným prvkom sú cesty. Hlavná komunikačná trasa v minulosti viedla z Levoče cez Spišský Hrhov a Spišské Podhradie, ďalej vo východnom smere cez Spišské Vlachy na Košice alebo cez horský priechod Branisko do Šarišskej stolice (časť tejto historickej komunikácie je zachovaná - takzvaná „Stará hrhovská cesta“). Spišské Podhradie vo svojej centrálnej pozícii vytváralo vidlicu na križovatke ciest, ktoré sa delili na smer na Spišské Vlachy a na cestu do východne položených obcí (Pongráčovce, Bijacovce, Dúbrava). Jednotlivé sídla boli napojené na cestnú sieť tak, ako

je tomu aj dnes. Komunikačný význam mali však aj tie cesty a priechody, ktoré sú dnes nespevnené a prechádzajú územiami jednotlivých chotárov. Dnes priestoru dominuje trasa hlavnej štátnej cesty vybudovaná v šesťdesiatych rokoch na sever od Spišského Podhradia, vedúca na horský priechod Branisko. Napojenie Spišského hradu viedlo v minulosti zo západnej strany zo Spišského Podhradia okolo cintorína. Tam sa cesta rozdeľovala na cestu cez Dreveník do Žehry a na cestu na hrad. Táto sa ďalej rozdeľovala na cestu k západnej bráne a na cestu, ktorá obchádzala hrad z južnej strany a viedla do Počkaja s odbočkou k východnej bráne. Štruktúru líniových prvkov v krajine dopĺňa železnica zo Spišských Vlachov do Spišského Podhradia.

Sídlna štruktúra

Dnešná charakteristická ulicová a potočná zástavba obcí, prevažne poľnohospodárskeho charakteru, súvisí s vývojom sídiel v 18. a 19. storočí, keď sa staršie osídlenie intenzifikovalo. Usporiadanie sídiel bolo sprvu voľnejšie, bez výrazných urbanistických kritérií, stále však rešpektovalo prevažne prírodné a geografické pomery. Hospodárske usadlosti sa situovali pôvodne v intraviláne, mimo neho sa výnimočne povoľovala výstavba mlynov, krčiem, horární, čo bolo spojené s výsadami. Medzi dôležité povinnosti dedín patrila mimo ich zástavbou ohraničeného územia výstavba ciest a mostov. Dôležitú hospodársku funkciu plnili aj rybníky, ktoré boli situované v extravilánoch. Na troch lokalitách v Žehre, Spišskom Podhradí a Jablonove sú podnes zachované hrádze a chotárne názvy Rybník a Rybníček.

Mesto Spišské Podhradie s pôvodne väčším centrálnym námestím má rastlú štruktúru okolo vidlice hlavných ciest a potoka. V druhej polovici 20. storočia bolo na mieste vnútro-blokových zadných častí parciel vybudované sídlisko Hrad a panelové domy medzi Spišskou Kapitulou a Spišským Podhradím.

Spišská Kapitula bola vybudovaná ako špecifický celok – centrum spišského prepošstva a neskôr kapituly. Svojím opevnením a dominantou kostola je výrazným urbanistickým akcentom.

Osobitým prvkom priestorovej skladby a typológie územia sú súbory kaštieľov s parkmi.

Územnosprávne členenie

Historické členenie so samostatnou Spišskou župou zaniklo v roku 1922. Formy územného členenia sa následne viackrát menili. Reformou územného členenia, ktorou v roku 1996 vzniklo 8 krajov, a neskoršou reformou verejnej správy z roku 2001 sa dostalo miesto svetového dedičstva do pôsobnosti dvoch vyšších územných celkov - prešovského a košického

kraja. Na okresnej úrovni spadá územie do teritória okresov Levoča a Spišská Nová Ves. Miesto lokality svetového kultúrneho dedičstva v rozsahu ochranného pásma pokrýva katastrálne územia obcí Baldovce, Beharovce, Bijacovce, Buglovce, Granč-Petrovce, Jablonov, Katúň, Klčov, Lúčka, Nemešany, Ordzovany, Pongrácovce, Spišské Podhradie, Studenec a Žehra.

Významné subjekty v území

Ako základný predpoklad pre spracovanie tohto dokumentu v zmysle stanovenej metodiky bolo nadviazanie dialógu so subjektmi, ktoré v dotknutom území vyvíjajú aktivity úzko súvisiace s ochranou a rozvojom kultúrneho a prírodného dedičstva a podieľajú sa na transformačných procesoch lokálnej spoločnosti. V tomto zozname uvádzame subjekty, ktorých predstavitelia sa vo väčšine prípadov priamo zúčastnili na aktivitách ad hoc účelovo zostavenej pracovnej skupiny. Zoznam v nijakom prípade nie je vyčerpávajúci a má len indikatívny charakter. V Spišskom Podhradí a v jeho širšom okolí je veľké množstvo mimovládnych organizácií, ktoré pracujú síce prevažne v sociálnej oblasti, napriek tomu predstavujú v daných podmienkach veľký potenciál vysokoškolsky vzdelaných aktívnych ľudí, ktorí sú ochotní venovať kultúrno-prospešnej činnosti svoj voľný čas a prostriedky. Ako príklad možno uviesť združenie s cieľom opraviť Mýtnu stanicu, združenia na integráciu Rómov, klub UNESCO a ďalšie. Žiadaným výsledkom tohto dokumentu je, aby plánované procesy priťahli pozornosť aj ďalších zoskupení, ktoré sa budú aktivizovať okolo zámeru ochrany a rozvoja kultúrnych a prírodných hodnôt územia.

potenciál aktívnych ľudí

(Zoznam je zostavený v abecednom poradí)

Cirkvi sú z historického pohľadu kontinuálne prítomné v území. Ich vlastné dejiny hovoria o rôznych spoločenských konšteláciách, o časoch prosperity i dramatických obratoch. Najvýraznejším predstaviteľom cirkví v mieste svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia je cirkev rímskokatolícka. Je vlastníkom významných stavebných objektov a pozemkov. Má kvalifikovane organizovanú správu svojich nehnuteľností. Prevádzku a údržbu financuje sčasti z vlastných zdrojov a zo zdrojov štátnej podpory. Využívanie jej objektov je v prevažnej miere v súlade s ich kultúrnymi hodnotami, žiaľ, časť jej objektov je v súčasnosti naďalej bez využitia. Podstatou svojej činnosti cirkev v oblasti kultúry výrazne prispieva ku kultúrnej kontinuite a integrite *Miesta*.

Eurokameň, s.r.o. prevádzkuje lom travertínu v Spišskom Podhradí a kamenárske dielne v Spišskom Podhradí a Spišských Vlachoch. Svojou činnosťou prispieva k ekonomickej

aktivite v území. Samotná ťažba travertínu a kamenárstvo má v lokalite kultúrno-historické súvislosti. Vzhľadom na fyzické obmedzenia a konflikt s chránenými lokalitami je v súčasnosti ťažba travertínu v miestnom lome v útlme a činnosť spoločnosti sa presúva do segmentu spracovania kameňa.

Kolpingovo dielo na Slovensku je súčasťou Medzinárodného Kolpingovho diela so sídlom v Kolíne. Jeho cieľom je aktívna pomoc nezamestnaným, sociálnej pomoci na dobrovoľníckej úrovni, sociálna senzibilizácia a motivácia k sociálnej aktivite v prospech znevýhodnených skupín, motivácia k drobnému a strednému podnikaniu s cieľom uplatniť sa na trhu práce v EÚ.

Miestne samosprávy obcí, v ktorých katastri sa rozprestiera územie miesta svetového kultúrneho dedičstva. Najväčší potenciál pre jeho správu predstavujú jestvujúce samosprávne orgány Spišského Podhradia a Žehry. Ich postavenie v procese správy vyplýva zo skutočnosti, že ťažiskové objekty súboru *Miesta* sa nachádzajú na ich území. V prípade Spišského Podhradia je dôležitý fakt, že mesto má zo všetkých obcí vo svojej riadiacej štruktúre najväčšie zázemie ľudských zdrojov.

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky je orgánom štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu. Popri výkone správy rieši a koordinuje odborné a výskumné úlohy, rozpracúva teóriu a metodológiu ochrany pamiatkového fondu. V rámci svojho poslania spolupracuje s občianskymi združeniami a nadáciami, zriadenými na záchranu, využívanie a prezentáciu pamiatkového fondu, podieľa sa na medzinárodných projektoch ochrany a obnovy kultúrnych pamiatok a pamiatkových území a spolupracuje s medzinárodnými organizáciami a partnerskými inštitúciami v zahraničí.

Podbranisko - záujmové združenie je formálna platforma obcí na koordináciu rozvojových zámerov mikroregiónu. Združenie má vo svojich cieľoch zachovanie kultúrneho dedičstva v širšom slova zmysle, využívanie obnoviteľných zdrojov energie a využitie poľnohospodárskych plôch, podporu vidieckej turistiky a podporu lokálnej ekonomiky.

Poľnohospodári, viacero subjektov, ktoré svojou činnosťou v krajine výrazne vplývajú na jej charakter. Kultivácia poľnohospodárskych plôch, spôsob využitia, prípadne zanedbávanie starostlivosti zasahuje do vnímania kultúrnych vrstiev krajiny. Pri dôslednom zvažovaní ekonomického prospechu z poľnohospodárskej produkcie v kontexte komplexného rozvoja územia môže priniesť poľnohospodárstvo alternatívne formy, podporujúce iné nové hospodárske segmenty v oblasti turizmu a služieb.

Slovenské národné múzeum je kultúrna inštitúcia s celoštátnym pôsobením. V záujmovom území je správcom ťažiskovej národnej kultúrnej pamiatky - Spišský hrad. Inštitúcia je garantom kvalifikovanej správy po stránke odbornej, ako aj praktickej z pohľadu požiadaviek na ochranu kultúrnych hodnôt. Svojimi aktivitami v oblasti propagácie kultúrnych hodnôt vytvára príležitosti k integrácii celého územia. Lokalita Spišský hrad priťahuje v posledných rokoch rádovo ročne 150 až 200 tisíc návštevníkov.

Školstvo je svojou podstatou kľúčový sektor sprostredkujúci najmä mladým poznanie kultúrnych hodnôt. Vhodným prístupom môže priviesť novú a nepriamo i staršiu generáciu k aktívnemu užívaniu a ochrane kultúrnych dokumentov minulosti a dochovaných tradícií. Potenciál školstva je mimoriadne dôležitý aj v oblasti vyrovnávania kultúrnych a interetnických disparít a sociálnej integrácie.

Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky je kvalifikovanou inštitúciou v oblasti starostlivosti o prírodné prostredie. Jej odborné kapacity i praktická činnosť presahujú rámec vyhlásených chránených území a sú významným prispievateľom v zámere integrácie antropogénnych kvalít prírodného prostredia a kultúrnohistorických, etnologických a kultúrno-antropologických hodnôt stavebných pamiatok.

Existujúce nástroje riadenia

Nástroje v oblasti územného rozvoja

V súlade s formálnou štruktúrou územného plánovania¹² sú pre záujmové územie relevantné platné územné plány vyšších územných celkov Prešov¹³ a Košice.¹⁴ Vo vzťahu k miestu svetového kultúrneho dedičstva sú v kapitolách o krajinnej štruktúre (ochrana prírody a krajiny, ochrana kultúrneho dedičstva), rekreácia a cestovný ruch, formulované záväzné podmienky na ich ochranu a rozvoj. Dokumenty sa priamo odvolávajú na Dohovor o ochrane svetového prírodného a kultúrneho dedičstva. Podčiarkuje sa v nich najmä zapojenie miest, zapísaných do zoznamu UNESCO, do poznávacieho turizmu. V oblasti dopravy je na úrovni územno-plánovacej dokumentácie vyšších územných celkov riešená európska cesta E50, jej napojenie na jestvujúcu cestnú sieť a výhľadové riešenie obchvatu miest Spišské Podhradie a Spišské Vlachy. Územné dokumenty vo všeobecnosti stanovujú opatrenia

¹² Stavebný zákon – Zákon č. 50/1976 Zb. O územnom plánovaní a stavebnom poriadku.

¹³ Zmeny a doplnky územného plánu VÚC Prešovského kraja, 2004.

¹⁴ Zmeny a doplnky územného plánu VÚC Košického kraja, 2004.

**absencia
konceptného
a legislatívne
účinného nástroja**

a regulatívy definované na základe regionálnych územných systémov ekologickej stability.

V súčasnosti je na úrovni mesta Spišské Podhradie pripravovaná aktualizácia územného plánu. V roku 2007 bolo spracované zadanie¹⁵ na spracovanie aktualizácie, ktoré stanovuje aj požiadavky súvisiace so štatútom miesta svetového dedičstva a jeho ochranného pásma. Podstatná časť záujmového územia vymedzeného ochranným pásmom však nemá spracované územné plány. Spracovanie územno-plánovacích dokumentov totiž zákon v týchto prípadoch nevyžaduje, povinnosť ukladá len obciam s počtom viac ako 2000 obyvateľov. Riadenie územného rozvoja a stavebnej činnosti je v tomto prípade upravované na úrovni individuálnych územných rozhodnutí. Povoľovanie stavieb a ich zmien je v zmysle zákona v pôsobnosti obcí. Vzhľadom na to, že obecné správy majú veľmi obmedzené finančné i ľudské zdroje, výkon funkcie stavebných úradov riešia združovaním. Takýto postup umožňuje racionalizáciu správy a kumuláciu odborných kapacít. Vzhľadom na náročnosť riadenia územného rozvoja miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva je otázne, do akej miery je zo strany štátu poskytnutá podpora budovaniu miestnych odborných kapacít stavebných úradov.

Z pohľadu záujmu ochrany a rozvoja hodnôt tohto miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, obzvlášť s prihliadnutím na jeho špecifické kvality spočívajúce v kontexte stavebných, historických a prírodných prvkov, je zrejmé, že v systéme riadenia územného rozvoja chýba konceptný a legislatívne účinný nástroj.

Hospodársky a sociálny rozvoj

V oblasti miestneho rozvoja sú v poslednom období spracované v súlade so štátnou rozvojovou politikou na úrovni miest, obcí, mikroregiónov alebo iných účelových zoskupení plány hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Metodika spracovania a praktické výstupy týchto dokumentov sa rôznia čo do formy i obsahu, jednoznačne však pomáhajú identifikovať miestne i externé zdroje, formulovať strategické ciele, priority krátko až strednodobého rozvoja a definovať v území reálne vykonateľné aktivity. Podstatou plánovacieho procesu je efektívne alokovanie spoločensky dostupných zdrojov a vytvorenie partnerstiev okolo spoločného záujmu a všeobecnej prospešnosti. V tomto smere existujú v lokalite čiastkové dokumenty, a to PHSR mesta Spišské Podhradie a Pre-feasibility štúdia mikroregiónu Spišské Podhradie zameraná na rozvoj turizmu. Obidva dokumenty sa intenzívne zaoberajú miestnym potenciálom kultúrneho a prírodného dedičstva. Dokumenty konštatujú sektoriálnu nevyváženosť územia so závažnými problémami v oblasti sociálnej, ekonomickej i oblasti rozvoja bývania. Riešenie týchto

¹⁵ Spracovateľ dokumentácie: architektonická kancelária ARKA s.r.o., Zvonárska 23, 040 01 Košice, hlavný riešiteľ: Ing. arch. Dušan Marek.

disparít, najmä v súvislosti so záujmom ochrany a rozvoja miesta hodnôt svetového významu, presahuje rámec týchto dokumentov. V každom prípade však spracované dokumenty pomenávajú žiadané ciele a úlohu kultúrneho a prírodného dedičstva v miestnom rozvoji. Vzhľadom na potrebu zasadiť problém ochrany a rozvoja kultúrnych a prírodných hodnôt do širšieho sociálneho a ekonomického kontextu by bolo účelné spracovanie jednotného strategického dokumentu rozvoja na úrovni mikroregiónu, pravdepodobne s teritoriálnym presahom na Levoču. Vzhľadom na koncentráciu problémov celoštátneho významu, ako napríklad otázky etnickej disparity, koncentrovanej nezamestnanosti, sociálneho bývania alebo systému vzdelávania v dotknutom území, je nevyhnutné dať plánovanie hospodárskeho a sociálneho rozvoja do úzkej súvislosti s príslušnými rozvojovými programami na úrovni štátu.

úloha kultúrneho a prírodného dedičstva v miestnom rozvoji

väzba na Levoču

Ochrana hodnôt kultúrneho a prírodného dedičstva

Gestorom záväzkov Slovenskej republiky, vyplývajúcim z Dohovoru vo veci miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia, je ministerstvo kultúry. Ministerstvo prostredníctvom svojej odbornej organizácie vo veci evidencie a ochrany pamiatkového fondu, Pamiatkového úradu, zabezpečuje činnosti vyplývajúce zo zákona vo vzťahu k jednotlivým objektom a súborom vyhláseným na štátnej úrovni za národné kultúrne pamiatky. Pamiatkový úrad je aj odborným garantom identifikácie kultúrnych hodnôt, výnimočných v zmysle Dohovoru, vypracováva nominačné návrhy a zabezpečuje spracovanie pravidelných monitorovacích správ vyhlásených miest svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, informuje vlastníkov a správcov lokalít vo veciach implementačnej smernice.¹⁶

V oblasti relevantných finančných nástrojov, ministerstvo kultúry spravuje fond podpory s názvom „Obnovme si svoj dom“ so špecifickou kapitolou pre miesta svetového kultúrneho dedičstva. V rámci svojej rozpočtovej kapitoly ministerstvo financuje starostlivosť o národné kultúrne pamiatky, ktoré sú vo vlastníctve alebo správe svojich rezortných inštitúcií, ako napríklad Slovenské národné múzeum – správca Spišského hradu. Všeobecne, v zmysle zákona je zodpovednosť za stav pamiatkovo chránených objektov na strane vlastníka.

Po stránke legislatívnej štatút miest svetového kultúrneho a prírodného dedičstva nie je v Slovenskej republike definovaný osobitnou zákonnou úpravou a výkon ochrany v zmysle Dohovoru je nepriamo sprostredkovaný cez zákony

gestor

odborný garant

finančné nástroje

legislatívne prostredie

¹⁶ Operational Guidelines for Implementation of the World Heritage Convention, WHC 05/02, 2005.

o ochrane pamiatkového fondu a o ochrane prírody a krajiny. V prípade lokality Spišský hrad a pamiatky okolia až vyhlásenie ochranného pásma národnej kultúrnej pamiatky Spišský hrad v roku 2008 vytvorilo legislatívny priestor na ovplyvňovanie zmien v území, ktoré má atribúty kultúrnych hodnôt v zmysle Dohovoru, ale nespadá pod systém štátnej ochrany. V tomto smere sa ukazuje účelné upraviť existujúcu legislatívu a zakotviť v nej explicitne štatút miest svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.

Ťažiskové právne dokumenty, upravujúce podmienky ochrany a rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva, sú Pamiatkový zákon¹⁷ a Zákon o ochrane prírody a krajiny¹⁸. Výkon zákona o ochrane prírody a krajiny je v pôsobnosti Ministerstva životného prostredia SR, ktoré je súčasne gestorom Stavebného zákona. Uvedené dokumenty stanovujú podmienky identifikácie, evidencie a ochrany celospoločenských hodnôt. I keď sa v uvedených zákonoch pojednáva o rezortných problémových okruhoch, presahy predmetu záujmu a mnohé ciele oboch zákonov sú spoločné.

predmet ochrany

V súčasnosti prebiehajú na medzinárodnej úrovni názorové posuny na spôsob ochrany svetového kultúrneho dedičstva. V prvom rade je potrebné spomenúť predmet samotný. Počiatočný záujem o pamiatky staviteľstva, urbanizmu, záhradnej architektúry a umenia, priestorovo ľahko identifikovateľné, je konfrontovaný s kontextom kvality priestorových podmienok. Reakciou na tento problém vymedzenia je formálna definícia ochranných pásiem. Pokiaľ však zhmotnený kultúrny prejav chápeme z pohľadu reflexie kultúrno-spoločenských procesov, musíme sa zaoberať otázkou, ako a prečo daný prejav vznikol a akú môže mať výpovednú hodnotu pre dnešnú a budúcu spoločnosť. Z tohto princípu vstupujú do pozornosti najmä kontextuálne kvality, ktoré samy osebe si nezasluhujú zvláštnu pozornosť, ale v rámci posudzovania integrity daného kultúrneho fenoménu nadobúdajú významné postavenie. Rovnako aktuálna je potreba ujasniť, prípadne definovať rozhranie alebo presahy medzi prírodným dedičstvom (príroda nedotknutá antropogénnou činnosťou) a prírodným prostredím ako svedectvom kultúrneho prejavu ľudstva. Tieto postuláty sú obzvlášť relevantné pre Miesto svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia. Druhou líniou zmien v prístupe k implementácii systému ochrany svetového kultúrneho a prírodného dedičstva je otázka vykonateľnosti teoretických modelov. Na základe praktických skúseností pri zápise, monitoringu miest a riešení konfliktných situácií ohrozujúcich svetové kultúrne a prírodné hodnoty,

vykonateľnosť teoretických modelov

¹⁷ Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 49/2002 z 19. decembra 2001 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu.

¹⁸ Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 543/2003 z 25. júna 2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

dostáva sa do popredia požiadavka formulovania systémov správy. Zostavenie riadiacich plánov¹⁹ má za úlohu definovať a popísať organizačné prostredie, ktoré vytvorí dlhodobé podmienky na ochranu svetových kultúrnych a prírodných hodnôt. Pre prípad Miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia je v tomto smere nevyhnutné naplnenie podmienky spojeného úsilia viacerých subjektov. Úlohy správy, arbitrálne formulované na základe expertného posudzovania bez toho, aby boli prejavom vlastného záujmu dotknutých subjektov, s najväčšou pravdepodobnosťou skončia neúspechom.

V súvislosti s očakávanými zmenami v správe na úrovni štátu ostáva otvorená otázka identifikácie nových nástrojov ochrany a rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva v transformujúcej sa občianskej spoločnosti a rozpracovanie systému finančných stimulačných nástrojov presadzovania štátneho záujmu. Smerovanie k riešeniu týchto otázok nastolila Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva z roku 2001, ktorá formálne definovala ochranu kultúrneho dedičstva ako verejný záujem.

verejný záujem - ochrana kultúrneho dedičstva

Z pohľadu metodologického existujú, najmä so zameraním na environmentálne otázky, relevantné legislatívne nástroje na posudzovanie dopadu väčších projektov v území, známe pod označením EIA (Environmental Impact Assessment). Metodika, hoci je určená zákonom pre veľké projekty, je vhodná v našom prípade aj na hodnotenie iných relevantných plánovaných zásahov do územia. Hodnotiace kritériá by potom mali vychádzať z definície cieľovej kvality formulovanej v tomto dokumente. Tento analytický nástroj bol použitý na hodnotenie dopadu výstavby diaľnice ako celku, ktorá je trasovaná cez územie miesta svetového kultúrneho dedičstva. Predpokladáme, že pri podrobnejšom rozboře dopadov projektu z pohľadu ochrany svetových kultúrnych a prírodných hodnôt v zmysle Dohovoru, by vypuklejšie vystúpil do popredia negatívny dopad ani nie tak diaľnice samotnej, ale s ňou súvisiaceho napojenia dopravného pŕietahu štátnej cesty cez Spišské Podhradie. Vzhľadom na očakávanú záťaž štátnej cesty v priebehu výstavby, podľa nášho názoru, tu mala byť formulovaná požiadavka na riešenie obchvatu už pred započatím výstavby dotknutého úseku diaľnice.

Medzi relevantné nástroje hodnotenia a regulácie kvality krajinného prostredia z pohľadu hodnôt miesta deklarovaných zápisom v zozname miest svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, patria dokumenty ÚSES (územný systém ekologickej stability). Toto hodnotenie bolo v území spracované a jeho závery sú zapracované v územných plánoch vyšších územných celkov Košice a Prešov.

¹⁹ Anglický termín "Management plans".

**Dohovor o ochrane
nehmotného
kultúrneho dedičstva****Európsky dohovor
o kultúrnej krajine**

Po obsahovej stránke treba v neposlednom rade spomenúť dva podstatné medzinárodné dokumenty, ktoré Slovenská republika prijala a ktoré sú v štádiu implementácie. Ide o Dohovor o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva a Európsky dohovor o kultúrnej krajine. Ich obsah priamo súvisí s deklarovanými výnimočnými svetovými hodnotami Miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia. Spomínané dokumenty sa zaoberajú práve presahom medzi zaužívanými kategóriami kultúrneho a prírodného dedičstva, ako sme popísali vyššie. Možno očakávať, že otvoria nové možnosti spoločných postupov a tvorby nových nástrojov ochrany a rozvoja, či už v rámci rezortu kultúry, ale najmä v spolupráci s rezortom životného prostredia, ktoré je gestorom dohovoru o kultúrnej krajine.

Medzirezortné nástroje

Medzirezortná komisia pre záchranu lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva²⁰ zriadená v roku 1996 priebežne riešila úlohy, ktoré mali zabezpečovať komplexnú revitalizáciu týchto lokalít s dôrazom na sledovanie zásahov do historického prostredia, vykonávaných v zmysle integrovanej analýzy hodnoty budov v ich sociálnom, kultúrnom, architektonickom a historickom kontexte. Pri stanovení svojich úloh vychádzala najmä z požiadaviek primátorov miest jednotlivých lokalít. Komisia odporúčala riešiť financovanie projektov zaradením do mimorozpočtových fondov príslušných rezortov. Pri riešení týchto úloh sa predpokladala zainteresovanosť verejnosti, vlastníkov kultúrnych pamiatok, obcí, štátnych orgánov vytváraním administratívnych a finančných podmienok, ktorými sa mal urýchliť proces na revitalizáciu uvedených lokalít a ich dôstojné prezentovanie svetovej verejnosti.

Na základe predpokladu o naplnení cieľa a ďalších dôvodov vláda prehodnotila potrebu komisie a konštatovala: „Z uvedených dôvodov sa navrhuje zrušiť úloha B. 2. z uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 509/1996, v ktorej vláda uložila ministrovi kultúry koordinovať programy rozvoja prostredníctvom činnosti medzirezortnej komisie pre záchranu lokalít zapísaných v Zozname svetového prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO a predložiť vláde každoročne správu tejto komisie“, ako aj „úlohu v bode B.2. uznesenia vlády SR č. 615 z 23. júna 2004 v spolupráci s ministrom kultúry, ministrom životného prostredia a ministrom zahraničných vecí prostredníctvom Slovenskej agentúry pre cestovný ruch pokračovať v zabezpečovaní všetkých foriem propagácie slovenských lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva alebo navrhovaných na zápis do Zoznamu svetového dedičstva“.²¹

Zrušenie komisie by bolo asi nesprávne interpretovať ako

²⁰ Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 509/1996.

²¹ Uznesenie vlády SR č. 643 z 24. augusta 2005.

nezáujem štátu o svetové kultúrne a prírodné dedičstvo, ale skôr ako doklad o neefektívnosti danej formy podpory ochrany a rozvoja lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva. Koncepčné zmeny v chápaní predmetu a formy ochrany a rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva, ako aj všeobecného názoru na životné prostredie, naznačujú potrebu nových foriem spolupráce, odvíjajúcej sa nie z formálnych prierezných štruktúr, ale skôr objektovo orientovaných pracovných skupín s podporou dotknutých sektorov štátnej správy. Predpokladáme, že cieľové kvality formulované v tomto dokumente sú v súlade s tými-ktorými programovými cieľmi dotknutých rezortov, a že v prípade presahov cieľov budú dostatočným dôvodom na vytvorenie partnerstiev medzi sebou navzájom, ale aj partnerstiev otvorených smerom von k občianskej spoločnosti.

presahy rezortných programových cieľov

Súčasný stav chránených hodnôt

Hodnoty územia z hľadiska kritérií smerníc UNESCO, na základe ktorých bola lokalita zapísaná do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, zostali od jej zápisu v podstatných rysoch zachované, t.j. nedošlo k narušeniu ojedinelého urbanisticko–architektonického a prírodno–krajinárskeho celku, reprezentujúceho z kultúrneho a historického hľadiska intaktný súbor vojenských, politických, cirkevných a sociálnych zložiek. V zachovávaní hodnôt územia a pamiatkového fondu na území *Miesta* nedošlo k významným negatívnym zmenám, ktoré by ohrozili základné hodnoty nominácie, existujú však viaceré negatívne trendy a ohrozenia lokality.

Od doby zápisu lokality do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva v roku 1993 stav obnovy a zachovania je výrazne viac ovplyvnený nedostatkom financií, nízkym rozvojom, konzerváciou súčasného stavu, a najmä utilitárnymi opravami a modernizáciami, než problémami súvisiacimi s nekontrolovanými investíciami, nezvládnutým rozvojom turizmu, využívania bytového fondu a podobne.

Stav kultúrneho a prírodného dedičstva v predmetnom území je pri jednotlivých pamiatkach rôzny, v závislosti od typu vlastníctva, s ktorým súvisí miera a spôsob jeho využívania a financovanie.

Pretrvávajúce problémy sú buď spojené s podstatnými zásahmi do krajiny a prostredia, ktorým sa nedá úplne vyhnúť (diaľničná a cestná sieť) a ktorých dôsledky je možné len zmierniť, a na druhej strane drobnými stavebnými a inými zásahmi do objektov a krajinného prostredia. Je pravdepodobné, že bude pokračovať súčasný trend postupného úbytku autentických prvkov a konštrukcií pri obnovách historických objektov.

úbytok autentických konštrukcií

Vo všeobecnosti možno povedať, že hoci nie je podpora obnov kultúrnych pamiatok z grantového programu Ministerstva kultúry SR Obnovme si svoj dom dostačujúca, výrazne prispieva k zlepšeniu ich stavebno-technického stavu. Pre lokality svetového dedičstva bolo prínosné vytvorenie podprogramu, z ktorého sú od roku 2006 podporované výhradne tieto lokality. Finančnou dotáciou bola podporená obnova viacerých meštianskych domov a veže kostola Narodenia Panny Márie v Spišskom Podhradí, reštaurovanie mobiliáru a vnútorná obnova kostola sv. Ducha v Žehre a výmena strešnej krytiny na katedrále sv. Martina v Spišskej Kapitule. V roku 2006 boli napr. podporené takmer všetky projekty – 26 obnov kultúrnych pamiatok v Spišskom Podhradí, vypracovanie zamerania a pamiatkového výskumu katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule, sanácia podlahy a stabilizácia vnútornej

klímy v kostole sv. Ducha v Žehre, vypracovanie projektovej dokumentácie kanalizačnej a vodovodnej prípojky na Spišský hrad. Treba však podotknúť, že pridelené prostriedky tvoria len časť nákladov na obnovy alebo ide len o čiastkové obnovy. Zatiaľ je malý záujem vlastníkov o reštaurovanie autentických hodnotných architektonických a umelecko-remeselných prvkov a slabá je aj ponuka zo strany dodávateľov na poskytovanie takýchto služieb.

Zatiaľ, žiaľ, absentuje systémová pozornosť venovaná ochrane a rozvoju kultúrneho dedičstva zo strany jednotlivých rezortov štátnej správy a úplne absentuje pozornosť pre lokalitu zo strany vyšších územných celkov. Pamiatkový úrad SR vykonáva pravidelný monitoring lokality (v zmysle Dohovoru o svetovom dedičstve - Sekcia II.), výsledky sa však nepremietajú do opatrení na zlepšenie situácie. Spôsobené je to do veľkej miery skutočnosťou, že zodpovedným za stav pamiatky je jej vlastník, ktorému sa za zvýšené náklady spojené so zacho-vávaním hodnôt nedostáva adekvátne kompenzácia. Legislatívne prostredie umožňuje výlučne ochranu objektov zapísaných v Ústrednom zozname pamiatkového fondu, resp. v rámci plošne chránených území (pamiatkové rezervácie, pamiatkové zóny). Doteraz neboli využívané nástroje súvisiace s manažovaním lokality, ako napríklad riadiaca skupina, funkcia „site manager“ a pod. Pre lokalitu, náročnú na rôzne typy vlastníctva a pamiatok, je typická nedostatočná spolupráca jednotlivých zodpovedných riadiacich subjektov (cirkev, samospráva, štátna ochrana pamiatok, štátna ochrana prírody a pod.).

**úloha rezortov
a vyšších územných
celkov**

**spolupráca riadiacich
subjektov**

V rámci monitoringu svetového dedičstva možno z hodnotenia stavu nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok hodnotených v pasportizačných kartách usúdiť, že dochádza k miernemu zlepšeniu ich stavebno-technického stavu, využívaniu objektov a ich napojeniu na inžinierske siete. Bolo zrealizovaných mnoho aspoň čiastkových obnov, resp. objekty sa obnovujú etapovite. Niektoré objekty vykazujú dlhodobu (už niekoľko monitorovaných období) narušenú až dezolátnu stav. Ide tu väčšinou o objekty s nejasnými alebo nevysporiadanými vlastníckymi vzťahmi alebo o objekty obývané sociálne nižšie situovanými vlastníckymi. Problémová je aj obnova niekoľkých dlhodobu chátrajúcich objektov v Spišskej Kapitule vzhľadom na náročnosť a nákladnosť obnov týchto veľmi hodnotných objektov a problém ich vhodného funkčného využitia.

Na presnejšie priblíženie stavu kultúrneho dedičstva rozdelíme problematiku do jednotlivých historických územných celkov, ktorým zodpovedá príslušný stupeň ochrany.

Spišský hrad

Funkčné využitie územia

Územie je využívané primerane, Spišský hrad patrí k najatraktívnejším lokalitám cestovného ruchu. Sprístupnený je návštevníkom, slúži na múzejné a prezentačné účely s postupne sa rozširujúcou ponukou služieb a kultúrnych podujatí, i keď má ešte ďalšie možné rezervy, najmä vo využívaní vonkajších otvorených priestorov (koncerty, divadlá, festivaly).

Archeologické a iné výskumy

Počas geologického prieskumu na miestach predpokladaného trasovania kanalizácie vedúcej zo Spišského hradu bol vykonaný sondážny archeologický výskum a ďalší počas stavebných prác pri južnej (tzv. dolnej) bráne hradu. Výsledky výskumov boli publikované. Evidované archeologické náleziská zostali zachované, nedošlo však k ich prezentácii. Jeden z posledných významných architektonicko-historických výskumov bol realizovaný v súvislosti s narušením a sanáciou románskeho paláca.

Pamiatková obnova

V prístupe k obnove objektu Spišského hradu nastal posun k lepšiemu odklonom od rekonštrukcie ku konzervácii. Na rozdiel od minulosti sa konzervuje množstvo detailov, ako fragmenty omietok, kapsy po lešení, otlaky pôvodných debnení a podobne. Tlakové škárovanie cementovou maltou vystriedala malta vápenná. Metodiku zarovnávaní koruny muriva do „umelej“ formy rovných línií vystriedalo dodržiavanie individuálne zachovanej výšky koruny muriva. Z hľadiska celkovej obnovy hradu je potrebné dokončiť práce na gotických palácoch na východnej strane horného hradu a technicky vyriešiť problém prenikania dažďovej vody do suterénu románskeho paláca. Predmetom úvah je aj prestrešenie dnes otvoreného vnútra paláca. Z dlhodobého hľadiska je predpoklad vytvorenia krytých priestorov na hrade (depozity expozície) a celkového zlepšenia materiálovej a estetickej kvality novodobých architektonických detailov (značenie, WC, zábradlia a pod.).

Financovanie

Z hľadiska financovania obnovy Spišského hradu došlo v roku 2006 k podstatnej pozitívnej zmene. Dovtedy nebolo možné financovať obnovu hradu z prostriedkov grantu MK SR Obnovme si svoj dom, naviazaného na štátny rozpočet, keďže národná kultúrna pamiatka Spišský hrad je vo vlastníctve štátu. V roku 2006 boli na obnovu hradu pridelené finančné prostriedky z nadácie SPP s prísľubom pravidelnej podpory aj v budúcich rokoch.

Prehľad vykonaných prác

- sanácia hradnej skaly severozápadnej časti (1992 – 1994)
- rekonštrukcia prístupového chodníka od východnej brány k prvému románskemu predhradiu (1994)
- rekonštrukcia časti múru Veľkého predhradia (1994)
- sanácia havárie narušenia statiky priečneho múru západnej časti (1994 – 1995)
- rozšírenie a zabezpečenie vonkajšej ochrany prevádzkových objektov bleskozvodmi (1995 – 1996)
- statické zabezpečenie východného brala a príľahlých hradných múrov (1995 – 1997)
- statické zabezpečenie severovýchodného brala a príľahlých hradných múrov (2000 – 2001)
- statické zabezpečenie západného obvodového múru románskeho paláca – odstránenie havarijného stavu po živelnnej udalosti (2000)
- exteriérové osvetlenie (2002)
- obnova interiéru kaplnky (2003)
- statické zabezpečenie narušených konštrukcií (2004)
- realizácia vodovodnej a kanalizačnej prípojky (2006-2007)
- havária muriva v časti východných (Čákiovských) palácov a odstraňovanie a zabezpečenie narušeného muriva (2008)
- architektonicko-historický výskum, digitálne zameranie, posúdenie bezpečnosti ruín (2007-2008)

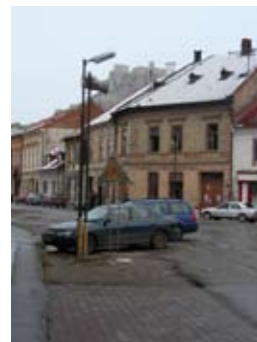

Spišské Podhradie

Funkčné využitie územia

V meste Spišské Podhradie, okrem štandardného funkčného využitia spojeného s bývaním, bol zaznamenaný mierny nárast služieb. Vo viacpodlažnej centrálnej časti okolo námestia je sústredená administratíva a obchodná vybavenosť. V Spišskom Podhradí sa nachádza veľké množstvo nevyužitých objektov v zlom až havarijnom technickom stave (nevyužívaných je cca 60 domov). Táto skutočnosť je spôsobená odlivom obyvateľstva, nevysporiadanými vlastníkmi vzťahmi a nezáujmom o kúpu alebo využívanie domov. Súvisiacim problémom je využívanie parterov na obchodné prevádzky, zatiaľ čo poschodie a dvorové krídlo ostáva prázdne. Riešenie tohto problému je komplexné, úzko spojené s celkovou ekonomickou situáciou a zamestnanosťou v meste. Čiastočne môže k riešeniu prispieť mestský úrad tlakom na majetkové vysporiadanie a hľadaním vhodných potencionálnych investorov. Jednou z aktivít mesta v tejto oblasti je snaha rozdeliť veľké meštianske domy na príslušný počet sociálnych bytov, pričom však limitujúcim faktorom je štátna legislatíva, ktorá striktné

**nevyužívané objekty,
majetkovoprávne
a legislatívne bariéry**

vymedzuje rozlohu sociálnych bytov, čo má neblahé dôsledky na dispozičné riešenia a celkovú obnovu interiérov pamiatok. Radová výstavba remeselníckych domčekov v bočných uliciach je využívaná na bývanie, s občasným umiestnením obchodných prevádzok. S nevhodným využitím objektov ako takým, sa nestretávame často, azda v prípade technických pamiatok (napríklad presun modrotlačiarenskej dielne do náhradného objektu). Problematické sú plánované investície pôvodného vlastníka do objektov kláštora Milosrdných bratov. Tento je využívaný ako zdravotnícke zariadenie pre psychicky narušených starých ľudí a na tento účel z hľadiska hygieny nie je vhodný. Vstup investícií je viazaný na výstavbu novej časti - nemocnice, otázkou potom ostáva využitie pôvodných priestorov kláštora.

Archeologické a iné výskumy

V lokalite sa uskutočnilo niekoľko architektonicko-historických a sledovacích archeologických výskumov. Predovšetkým architektonicko-historické výskumy významne obohatili poznanie doteraz pomerne málo prebádanej lokality.

Zachovanie, údržba a regenerácia historického pôdorysu a parcelácie

Od zápisu lokality do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva nedošlo k narušeniu historického pôdorysu a parcelácie pamiatkovej zóny Spišské Podhradie. K tomuto narušeniu došlo v druhej pol. 20. storočia pomerne rozsiahlymi asanáciami dvorových častí Palešovho a Mariánskeho námestia (na uvoľnenej ploche vzniklo sídlisko Hrad). Pri obnovách objektov je rešpektovaná historická parcelácia radovej meštianskej a remeselníckej zástavby aj vďaka jasnému členeniu parciel parcelačnými múrmi a individuálnemu vlastníctvu parciel. Pri dostavbách alebo novostavbách na historických parcelách sa vychádza z pôvodnej zástavby parciel zaznamenananej na historických mapách, kresbách a fotodokumentácii. Nová výstavba za hranicami spomenutých pamiatkových území nepodlieha zákonu o ochrane pamiatkového fondu, avšak napriek tomu nedošlo k zásahom, ktoré by výrazne alebo neobnoviteľne narušili pamiatkové a kultúrne hodnoty územia.

Zachovanie, údržba a regenerácia objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov

Z hľadiska sledovania tohto faktora dochádza k dvom negatívnym javom. Jedným je snaha o maximálne využitie objemu objektov s expanziou do podkrovných priestorov, respektíve požiadavka nadstavieb, ktoré v spojitosti so zbytnením podkroví a ich presvetlením znamenajú zásah do strešnej krajiny. Upravené strechy a vikiere vytvárajú nové prvky v hmotovo-priestorovom členení. Opačným negatívnym javom je dlhodobé nevyužívanie

niektorých domov a zanedbávanie ich údržby do takej miery, že dochádza k ich závažnému poškodeniu. Toto sa týka najmä dvorových krídiel domov a dvorových hospodárskych objektov na parcelách, ktoré stratili svoje pôvodné využitie, spojené s hospodárstvom a remeselníctvom. Následkom statických porúch dochádza k ich trvalému poškodeniu, prípadne k samovoľnému zrúteniu a následnej asanácii. Tým dochádza k zmenám objemového členenia sídelnej štruktúry. Z vyhodnotenia spracovaných pasportizačných listov pre potreby monitoringu vyplýva, že z celkového počtu národných kultúrnych pamiatok má zhruba polovica narušený alebo nevyhovujúci stavebno-technický stav a stav údržby.

zmeny objemového členenia sídelnej štruktúry

Zachovanie, údržba a regenerácia prvkov interiéru a uličného parteru

V tejto oblasti došlo k miernemu posunu obnovou niektorých fasád domov a sprevádzkovaním prízemných priestorov na obchodné účely a služby. Na druhej strane pokračuje trend nahrádzania pôvodných výplní otvorov novými výplňami, najmä z dôvodu zlého stavebno-technického stavu, požiadavky vylepšených tepelnoizolačných vlastností a ľahšej údržby. Nedarí sa realizovať kvalitné kópie pôvodných prvkov z dôvodu nedostatku kvalitných materiálov, absenciou schopných remeselníkov a z dôvodu zvýšených finančných nákladov. Vo fáze projektovej prípravy je riešenie problému zachovania, regenerácie a zhodnotenia interiéru mesta Spišské Podhradie.

Pamiatková obnova

Pri obnove meštianskych domov dochádza k postupnému odklonu od praktík bývalých veľkých stavebných zásahov, pri ktorých dochádzalo k významným stratám pôvodnej substancie pamiatky. Konštrukcie klenieb suterénov ostávajú bez výraznejších zásahov, podarilo sa odkloniť od škárovania cementovou maltou a betónovania dlážok. Klenbové konštrukcie nadzemných častí rovnako ostávajú bez väčších zásahov. Trámové profilované stropy so záklopmi sa darí zachovávať, väčšinou však len s nevyhnutným očistením. Finančné prostriedky nedovoľujú vlastníkom nákladné reštaurovanie. Dlážky v prejazdoch, ktoré často bývali dláždené pravidelnými alebo nepravidelnými kameňmi, sa zatiaľ darí zachovávať. Interiérové unikátne drevené dlážky z fošní sú však väčšinou už nahradzované novými dlážkami z paluboviek. Uchovať tieto dlážky sa podarilo len pri nedostatku financií, výnimočne vďaka ochote majiteľa. Konštrukcie múrov sa neinjektujú cementovou maltou, avšak v niektorých prípadoch, najmä vo dvorových traktoch, došlo k ich asanácii a výmene za nové murivo namiesto nákladnejšieho a časovo náročnejšieho postupného vymieňania a spevňovania poškodených častí.

zachovanie autentických stavebných prvkov a konštrukcií

fasády - materiály a kvalita remeselných prác

Zmeny v trendoch v stavebníctve so sebou priniesli množstvo nových negatívnych javov. Problémové okruhy predstavujú fasády, ktoré zaznamenali výrazné zmeny v podobe použitia veľkých trojdielnych okien, brizolitových omietok (pričom štukové vrstvy boli často obité), nevhodných obkladov soklov, veľkých rámových výkladov, takmer všetkých plynomerných a elektrorozvodných skríň a podobných zásahov. V prípadoch zachovania fotografickej alebo inej grafickej dokumentácie je možné aspoň čiastočné prinavrátenie pôvodného výrazu objektov. V prípade, keď sa dokumentácia nedochovala, je potrebné prispôbiť architektonické tvaroslovie historickej osovosti, mierke, členeniu a materiálu.

Interiérové omietky ostávajú v prípade ich technicky uspokojivého stavu aspoň čiastočne zachované, podobne fasádne omietky. Úroveň štukatérskych prác na fasádach je väčšinou dosť nízka (príkladom je obnovená synagóga). Okná a dvere patria k najviac zachovaným, a zároveň aj ohrozeným skupinám prvkov v predmetnom území. V chránenom území sa podarilo úplne vylúčiť používanie plastových okien, avšak trendom sa stávajú okná z tzv. europrofilu. Ten nedovoľuje zhotovovať verné tvarové kópie. Nákladné reštaurovanie pôvodných okien si väčšina vlastníkov nemôže dovoliť. Okná tak zostávajú jedným z neriešených otvorených problémov. Nátery fasád sa realizujú predovšetkým zo silikátových, len výnimočne z esteticky a technologicky vhodnejších vápenných a modifikovaných vápenných farieb (všeobecne ešte neboli prijaté vápenné farby ako cieľové riešenie). Trend zobytnovania podkrovných priestorov, ktorý by narušoval strešnú krajinu v prípade hlavných námestí (Palešovo, Mariánske) nie je zatiaľ markantný. Niekoľko realizácií využilo do strany ulice konštrukcie vikierov a do dvorovej strany strešné oká. Konštrukcie krovov sú v Spišskom Podhradí zväčša takzvané „popožiarové“, provizórne, teda prevažne nehodnotné. Pri úpravách vonkajších priestranstiev je možné vylúčiť aplikáciu pôvodného travertínu pre nezvládnutie techno-logického opracovania (príklad dlažby pred seminárom v Spišskej Kapitule). Z dôvodu finančnej náročnosti zatiaľ nedošlo k veľkoplošným dláždeniam.

Panoráma a silueta

V predmetnom území nedošlo od zápisu do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva k významným zásahom do charakteristických pohľadov, siluety a panorámy. Táto bola narušená panelovými domami a ich strešnými nadstavbami pri vstupe do mestečka smerom od Spišskej Kapituly. Otvorenú hrozbu pre panorámu predstavujú zásahy technickej infraštruktúry do krajiny, prípadne diskutovaná zástavba ornej pôdy medzi Spišskou Kapitulou a Spišským Podhradím.

technická infraštruktúra a nová zástavba

Financovanie

Ak je za najvýznamnejší zdroj financovania obnovy objektov považovaný súčasný grantový systém MK SR, je nevyhnutné konštatovať, že bohužiaľ neumožňuje financovanie objektov, ktoré sa nachádzajú v pamiatkovej zóne, ale nie sú zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu v registri nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok.

legislatívne prekážky

Kostol Svätého Ducha v Žehre

Funkčné využitie územia

Objekt je využívaný primerane, slúži svojej primárnej bohoslužobnej funkcii a je sprístupnený aj turistickej verejnosti.

Archeologické a iné výskumy

V kostole Svätého Ducha v Žehre bol počas obnovy podlahy v rámci sanácie mikroklimy vykonaný pamiatkový archeologický výskum, na základe ktorého bola určená niveleta a v obnovennej dlažbe prezentované odkryté náhrobné dosky v pôvodných nálezových situáciách. Výskum zároveň priniesol nové poznatky o histórii objektu.

Panoráma a silueta

V niektorých ojedinelých prípadoch došlo k menším napravitelným zásahom do obrazu krajiny. Ide najmä o zrealizovanie hrobu s nadrozmerným náhrobným kameňom v areáli cintorína v tesnej blízkosti kostola, ktorý vizuálne konkuruje a negatívne ovplyvňuje pohľad na národnú kultúrnu pamiatku a o zatiaľ neúspešný pokus vybudovať Dom smútku v tesnej blízkosti ohradného múru kostola.

nepovolené stavby

Pamiatková obnova

Realizácia projektu sanácie podlahy a stabilizácie mikroklimy – prebieha pomaly ale úspešne od roku 2003 do súčasnosti. Postupne prebieha aj reštaurovanie oltárov a mobiliáru. Pripravuje sa výskum nástenných malieb a technologicky sa pripravuje aj postup ich budúceho očistenia a konzervácie. Nevhodnou úpravou bola elektrifikácia zvonov.

reštaurovanie interiéru

Spišská Kapitula

Funkčné využitie územia

Spišská Kapitula je v prvom rade cirkevným centrom so sídlom biskupstva, kňazským seminárom, priestorom využívaným rehoľnými spoločenstvami a charitatívnymi zariadeniami. Tri národné kultúrne pamiatky majú v prenájme spoločnosti, ktoré tu

konfliktné dopravné riešenie

vybavenie a služby pre návštevníkov

poskytujú doplnkové služby – ubytovanie, stravovanie a konanie kultúrnych, spoločenských a vzdelávacích podujatí. V Spišskej Kapitule sa nachádza niekoľko kanónií (domov kanonikov) bez využitia. Plánované využitie je závislé od dostatku finančných príspevkov. Nevyužívané kanónie chátrajú, často chýba aj ich základná údržba. Väčšina objektov je využitá primerane, vhodné by bolo obnoviť biskupské záhrady a cintorín, prípadne tieto priestory (ich časť) sprístupniť verejnosti. Juhovýchodnú stranu hradieb lemuje komunikácia vo veľmi zlom stave, najmä v spodnej časti. Málo využívanými plochami sú ihrisko a plocha pred garážami. Severozápadná strana hraničí s poliami poľnohospodárskeho družstva. V hornej časti sú hradby odkryté a priehľadné. V lokalite nie je zriadené verejné parkovisko. Motorové vozidlá parkujú najmä pred vchodom do seminára a v príľahlých priestoroch. Komunikácia vedúca cez Spišskú Kapitolu je úzka, nevyhovujúca pre obojsmernú premávku a parkovanie po oboch stranách. Pri akciách s väčším počtom účastníkov parkujú motorové vozidlá chaoticky, tak v centrálnej časti Spišskej Kapituly pred biskupským palácom a seminárom, ako aj na trávnom pozemku nazývanom „Pažica“ mimo areálu rezervácie. V priestoroch Spišskej Kapituly je zriadené informačné stredisko, fungujúce v rámci možností prevádzkovateľa. Informačné stredisko sa primárne zameriava na prezentáciu neskororománskej katedrály Svätého Martina, menej pozornosti sa venuje ostatným objektom kanónie a ich histórii. V jednom z objektov bol zriadený takzvaný „Kolpingov dom“ (ubytovacie a konferenčné zariadenie), ktorý, hoci je nadštandardne vybavený, trpí nedostatkom návštevníkov. Aj v budúcnosti bude pravdepodobne každý projekt hotelového typu narážať na problém rozdelenia duchovno-oddychovej a zábavno-komerčnej zóny.

V priestoroch Spišskej Kapituly nie sú pre turistov zriadené verejné sociálne zariadenia, pitná alebo úžitková voda, kryté oddychové miesta s primeraným riešením zberu odpadkov, v areáli absentuje jednoduchá forma občerstvenia pre návštevníkov. Silnou stránkou je intímna duchovná atmosféra Spišskej Kapituly, ktorú sa podarilo udržať práve vďaka funkčnej náplni.

Zachovanie charakteristických pohľadov, siluety a panorámy

V období od zápisu lokality do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva nedošlo k významným zásahom do charakteristických pohľadov, siluety a panorámy. Pokračoval proces pripomienkovania a schvaľovania projektovej dokumentácie úseku diaľnice lemujúceho severnú hranicu územia svetového dedičstva. V rámci pripomienkových konaní bol z hľadiska pamiatkovej ochrany sledovaný vplyv výstavby diaľnice na pamiatkové hodnoty a integritu územia a boli eliminované nevyhnutné stavebné objekty súvisiace s cestným telesom. Rizikom

je výstavba nových rodinných domov v severozápadnej časti Spišského Podhradia.

Zachovanie, údržba a prezentácia archeologických nálezísk

Evidované archeologické náleziská zostali zachované, nedošlo k ich prezentácii. V rámci platnej legislatívy Slovenskej republiky boli archeologicky sledované všetky stavebné práce zasahujúce pod povrch zeme. Pripravuje sa revízný výskum kláštora na Pažici a základov rotundy pri Katedrále Svätého Martina s následnou prezentáciou.

Zachovanie, údržba a regenerácia objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov

Stavebno-technický stav budov na území Spišskej Kapituly je vzhľadom na existujúce možnosti využitia týchto budov rôzny. Budovy, ktoré sú v relatívne dobrom stave, sú aj využívané a obývané, budovy, ktoré sú vo veľmi zlom technickom stave, sú už desaťročia neobývané a nijako nevyužívané. Do budúcnosti zo strany vlastníka nie je plánovaná žiadna výstavba nových stavieb, ani ich likvidácia.

Väčšina budov na území Spišskej Kapituly má vyhovujúci stavebno-technický stav a realizujú sa v nich priebežné opravy. Do tejto kategórie je možné zaradiť kanonické domy s popisným číslom 3,4,9,10,11,12,13,15,16,17 a 18.

- budova č. 3/655 - kanonický dom (Dom Charitas sv. Jána Bosca)
- budova č. 4/656 - kanonický dom (Dom Charitas sv. Jána Bosca)
- budova č. 9/661- Biskupská rezidencia
- budova č. 10/662 - vstupná brána – Biskupský úrad (BÚ)
- budova č. 12/669 - Teologický inštitút UK (Kňazský seminár)
- budova č. 13/670 - Teologický inštitút UK (Pro Populo, s.r.o.)
- budova č. 15/672 - kanonický dom (Kolpingovo dielo)
- budova č. 16/673 - kanonický dom – BÚ / Farský úrad
- budova č. 17/674 - kanonický dom - BÚ
- budova č. 18/966 - Hodinová veža - BÚ

Potrebná obnova väčšieho rozsahu je plánovaná v kanonických domoch s popisným číslom 5,7,11 a 14.

- budova č. 5/657- kanonický dom (Združenie FEMAN)
- budova č. 7/659 - kanonický dom (Kňazský seminár)
- budova č. 11/668 - Katedrála sv. Martina - BÚ
- budova č. 14/671- kanonický dom (Kolpingovo dielo)

Nevyhovujúci je stav budov so súpisným číslom 2, 6, 8. V týchto budovách je narušená statika, sú prehnité, prípadne narušené alebo aj spadnuté stropy.

- budova č. 2/654- kanonický dom – mimo prevádzky
- budova č. 6/658- kanonický dom (Kňazský seminár)
- budova č. 8/660- kanonický dom – mimo prevádzky

Pamiatková obnova

Na rozdiel od Spišského Podhradia sa v Spišskej Kapitule objekty prevažne neobnovujú po etapách, ale naraz komplexnou obnovou. Tento spôsob má svoje negatíva aj pozitíva. Negatívom je absencia základnej údržby niektorých objektov (objektov bez funkčného využitia), ale aj prehnane výrazná obnova spojená s prílišnou modernizáciou (keramické dlažby, elektrické otváranie brán a pod.). Práce na katedrále predstavujú najdôležitejšiu a finančne najnáročnejšiu stavebnú aktivitu. V prvej etape sa po výmene krytiny zrealizovalo zameranie a rozsiahly pamiatkový výskum. Pristupuje sa k etapovitej výmene inžinierskych sietí a plánuje sa konzervácia najviac narušenej časti – kaplnky Zápoľských. Na strechu katedrály sa opäť používa pri výmene drevený štiepaný šindel s prírodnou, neupravovanou farebnosťou. Niekoľko realizovaných striech bolo pokrytých aj nevhodnou živичnou krytinou.

V Spišskej Kapitule by bolo nanajvýš vhodné, na základe podrobného výskumu a projektu, zrekonštruovať pôvodnú barokovú záhradu biskupského paláca, ktorá sa môže stať atraktívnou oddychovou časťou.

Prehľad niektorých vykonaných prác

- Katedrála Svätého Martina - reštaurovanie bočného oltára Svätého Kríža“ (2005)
- Katedrála Svätého Martina - obnova strechy dreveným štiepaným šindľom (2005)
- Palác biskupský – reštaurovanie sochy Immaculaty na hlavnej fasáde a kamennej sochy – Panna Mária s Ježiškom zo severnej fasády (2005)
- Katedrála Svätého Martina - oprava signalizačného zariadenia (2004)
- účelové prepojenie kanónie č. 3 s kanóniou č. 4 (2004)
- obnova kanónie č. 5, domu služobníctva a stodoly kanónie č. 6 (v procese obnovy)
- realizácia stavebných úprav objektu a areálu kanónie prepošstva, Spišská Kapitula 14“ a obnova kanónie č. 15 – obnovované z prostriedkov správcu - Kolpingovho diela na Slovensku
- projekt reštaurovania nástennej maľby Korunovanie Karola Róberta z Anjou za uhorského kráľa v interiéri Katedrály sv. Martina

Ochranné pásmo

Funkčné využitie

Územie ochranného pásma je využívané najmä poľnohospodársky. Časť územia je aj chránené prírodné prostredie. Medzi územie európskeho významu sústavy NATURA 2000²² sú zaradené lokality Travertíny pri Spišskom Podhradí (SKUEV č. 0105), Jereňáš (SKUEV č. 0224), Stráne pri Spišskom Podhradí (SKUEV č. 0107) a Dubiny pri Ordzovianoch (SKUEV č. 0108).

Zachovanie, údržba, regenerácia

Pretrvávajúcim negatívnym javom je pokračujúca ťažba travertínu na okraji prírodnej rezervácie Drevení. Táto ťažba mala byť podľa „Návrhu na zápis do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva“ ukončená a v súlade s režimom národnej prírodnej rezervácie malo byť územie poznačené ťažbou rekultivované. Sociálny problém zamestnanosti mal byť riešený alternatívnym programom (zabezpečeným ministerstvom životného prostredia a ministerstvom hospodárstva). Súčasné riešenie situácie predstavuje kompromis, keď by dodatočné „doťaženie“ travertínu z lomovej steny zároveň vytvorilo definitívny profil tejto steny, po dohode so štátnou ochranou prírody. Výstavba diaľnice a s ňou súvisiace sprievodné javy (ako výstavba protihlukových zábran, odhlučnenie obce Studenec a mesta Spišské Podhradie, dopravné napojenia na cestný dopravný systém, diaľničné križovatky, úpravy terénu, premostenia, likvidácie prícestných alejí a pod.) predstavujú významný negatívny zásah do integrity celej zapísanej lokality.

Pilotný Program starostlivosti o lokality SKUEV č. 0105 zahájený v roku 2005 zahŕňa ochranu a manažment vyššie uvedených maloplošných, osobitne národnou legislatívou chránených častí prírody. Jeho súčasťou je aj vylúčenie leteckej aplikácie agrochemikálií a prechod pozemkov do kategórie trvalých trávnatých porastov (terajšie polia obhospodarované PD Studenec nad základňou národnej prírodnej pamiatky Spišský hradný vrch). Toto opatrenie však nie je dôsledne vykonané a v súčasnej dobe sú plochy opäť rozorané, zrejme v súvislosti s plánovanou výsadbou rýchlorastúcich vrb. Súčasťou programu je aj rozšírenie pastvy oviec a ďalšie postupné opatrenia (výrub náletových drevín, kosenie a pod.) na Dreveníku, Ostrej hore, Sobotisku, Sivej Brade, kvôli čomu boli tieto územia s najvyšším stupňom ochrany prírody a krajiny (podľa Zákona NR SR č. 543/2002 Z. o ochrane prírody a krajiny) zónované so znížením stupňa ochrany prírody a krajiny v určených lokalitách. Pripravený je zámer na vykúpenie nehnuteľností v lokalite Sivá

program starostlivosti o lokality SKUEV

²² Národný zoznam schválený 17. 03. 2004 uznesením vlády Slovenskej republiky č. 239/2004 (Ozn. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky č. 3/2004-5. 1. zo 14. 07. 2004).

Brada-Pažica z fondov Európskej únie.**Zachovanie charakteristických pohľadov, siluety a panorámy****trasovanie ciest**

Z hľadiska zachovania integrity je problematické riešenie nového dopravného systému, súvisiaceho s pripravovanou diaľnicou D1 za severnou hranicou územia a s ňou spojených diaľničných napájačov. Priamy vplyv na integritu územia môže mať výstavba úseku diaľnice Jablonov - Studenec, trasovanej paralelne s cestou 1. triedy I/18, čo znamená vytvorenie novej líniovej stavby na území, resp. v jeho bezprostrednej blízkosti. To isté sa týka aj preložky cesty 2. triedy II/547 zo Spišských Vlách, ktorá vedie centrom mesta Spišské Podhradie popri hradbách Spišskej Kapituly, a ktorou prechádza nákladná tranzitná doprava neprimerane zaťažujúca pamiatkové územie. Plánované je odklonenie tejto cesty z centra mesta Spišské Podhradie, avšak všetky varianty jej preložky znamenajú vážne nové zásahy do urbanistickej a krajinnej štruktúry územia. Trasovanie obidvoch ciest je v procese prípravy a posudzovania z hľadiska dopadov na životné prostredie.

zariadenia cestovného ruchu

Zvýšenie atraktivity územia (pre cestovný ruch a turizmus) môže vyvolať aktivity s výrazným vizuálnym dopadom na krajinu (napr. výstavba nových zariadení cestovného ruchu, ako ubytovanie, stravovanie, turistické atrakcie, športové zariadenia) v dosiaľ nezastavaných plochách mimo urbánnych celkov, najmä na okrajoch sídel a v tesnom kontakte s hradným kopcom. V r. 2002 bolo realizované exteriérové osvetlenie Spišského hradu, ktoré zmenilo nočné vnímanie hradu a obraz okolitej krajiny. Dosiahnutý výsledok nasvetlenia je diskutabilný, pretože v spodnej časti hradného brala nasvetlenie vytvára bodové efekty. Z hľadiska ochrany prírody boli entomologické zistenia negatívnych dopadov (nasvetlenie hradu bolo realizované bez EIA procesu – posúdenia vplyvov na životné prostredie). Na integritu územia má vplyv aj nové územnosprávne členenie územia, ktoré rozdeľuje historicky jednotné územie Spiša do pôsobnosti dvoch samosprávnych krajov a ktorého hranica prechádza práve medzi hradom a Spišským Podhradím. Toto rozdelenie komplikuje ochranu, efektívne spravovanie územia a plánovanie rozvoja územia ako celku.

Financovanie

Súčasný systém podpory MK SR, grantový program Obnovme si svoj dom, umožňuje len podporu národných kultúrnych pamiatok, prípadne publikácií a workshopov. Z tohto dôvodu projekty lokalizované v ochrannom pásme nie sú podporované. Preto je potrebné využívať v tomto priestore iné grantové možnosti, napríklad z prostriedkov Ministerstva životného prostredia SR, Ministerstva pôdohospodárstva SR, alebo fondov EÚ.

Potenciál a ohrozenia

V súlade so zvolenou metodikou, založenou na participácii vplyvných účastníkov miestneho rozvoja, bol na pracovných stretnutiach identifikovaný potenciál a ohrozenia ochrany a rozvoja hodnôt v sledovanom území. Z diskusií vyplynulo členenie problémov do ôsmich tematických okruhov. V rámci každého z nich boli špecifikované pozitíva, v ktorých spočíva potenciál ochrany a rozvoja kultúrnych a prírodných hodnôt, aj negatíva ako zdroj ohrozenia hodnôt Miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva. Tematické okruhy sú vzájomne úzko previazané a v mnohých prípadoch sa prekrývajú. Výpočet silných a slabých stránok nie je jediným možným alebo správnym zoznamom pozitív a negatív, avšak je založený na verbalizovaní jednotlivých javov v rámci procesu zostavovania riadiaceho plánu.

Kultúrny potenciál miesta

„*Miestom*“ sa primárne rozumie územie zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, ale ovplyvňujú ho širšie vzťahy, a preto je nevyhnutné pri hodnotení uvažovať minimálne v rozsahu mikroregiónu. Nasledovné silné a slabé stránky, tak ako boli identifikované na pracovných stretnutiach vplyvných účastníkov, vyjadrujú základné charakteristiky hodnôt územia:

Silné stránky:

- kultúrne prostredie založené na dedičstve minulosti;
- kvalita prostredia malých obcí;
- pretrvávajúce tradície, zvyky, spev, tanec ako výsledok dlhodobého kultúrneho procesu;
- súlad kultúrnych pamiatok a prírody;
- dlhodobá tradícia remesiel;
- historicky dokladovaných 800 rokov Spiša;
- doplnkové kvality v území – pramene, prírodné útvary.

Slabé stránky

- environmentálne problémy v rómskej osade a jej okolí;
- environmentálna záťaž z dopravy.

Organizačné podmienky

Na ochranu a rozvoj hodnôt, kvôli ktorým bola lokalita zapísaná do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, je nevyhnutný organizačný rámec, v rámci ktorého sa riadia, koordinujú a uskutočňujú aktivity. Na pracovných stretnutiach boli pomenované nasledovné silné a slabé organizačné

aspekty:

Silné stránky:

- územie SKUEV 0105 - Travertíny pri Spišskom Podhradí v rámci prírodného chráneného územia Natura 2000 má spracovaný management plán programu starostlivosti;
- kvalitné a použiteľné dokumenty, rozpracované v nedávnej minulosti;
- existujúca mikroregionálna spolupráca starostov obcí;
- existujúce združenie na podporu cestovného ruchu;
- spracovaná stratégia rozvoja cestovného ruchu;
- blízkosť Levoče, poskytujúca rozvojové možnosti a napomáhajúca presadzovať rozvojové zámery.

Slabé stránky:

- roztrieštené územno-správne členenie (územie Miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva sa rozkladá v dvoch vyšších územných celkoch);
- absencia jasne identifikovaného hlavného koordinačného subjektu v území;
- absencia špecifického národného právneho statusu pre lokality zapísané v Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva;
- diskontinuita lokálneho politického prístupu, spôsobená zmenami vo volených orgánoch samosprávy;
- chýbajúce podrobné územnoplánovacie dokumenty (okrem katastrálneho územia mesta Spišské Podhradie);
- absencia nástrojov efektívneho ovplyvňovania činností v ochrannom pásme;
- nekomplexné posudzovanie dopadu vplyvov aktivít v krajine;
- nevyjasnené majetkovoprávne vzťahy;
- neuskutočnené projekty, resp. prínos viacerých zrealizovaných projektov nedosahujúci očakávania;
- napĺňanie individuálnych zámerov namiesto vzájomnej spolupráce.

Infraštruktúra

Vybavenosť územia technickou infraštruktúrou sa vo všeobecnosti považuje za dôležitý predpoklad efektívneho a udržateľného využitia územia. Vzhľadom na naplnenie očakávaní v oblasti rozvoja cestovného ruchu je dôležitá cestná infraštruktúra, ktorá zabezpečuje dostupnosť lokality. Na pracovných stretnutiach významných aktérov miestneho rozvoja boli pomenované nasledovné silné a slabé stránky infraštruktúry územia:

Silné stránky:

- pripravované dopravné napojenie na diaľnicu.

Slabé stránky:

- všeobecne zlá kvalita ciest;
- nedostatočné riešenie statickej dopravy;
- prietah štátnej cesty cez Spišské Podhradie;
- negatívny dopad výstavby diaľnice;
- nedostatočne riešený bezbariérový prístup;
- absentujúca technická infraštruktúra v osadách rómskeho etnika, spôsobujúca environmentálne znečistenie.

Informácie a komunikácia

Ochrana a rozvoj hodnôt nie sú možné bez primeranej informačnej bázy a komunikačnej platformy. Informácie o hodnotách územia sú šírené rôznymi spôsobmi, ich užívatelia a správcovia navzájom komunikujú na rôznych úrovniach. Pre potreby analýzy stavu týchto aspektov pracovné stretnutia identifikovali nasledovné silné a slabé stránky:

Silné stránky:

- existujúce Turistické informačné centrum v Spišskom Podhradí;
- úspešné prezentácie obcí regiónu na hrade;
- festival hradov s medzinárodnou účasťou;
- webová stránka Žehry, poskytujúca popri informáciách aj možnosť objednania prehliadky;
- existujúce programy sprostredkujúce kultúru deťom a mládeži;
- pozitívny záujem turistov o rómske etnikum.

Slabé stránky:

- neinformovanosť verejnosti o význame zápisu lokality do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva;
- nedostatky v propagácii zámerov ochrany a rozvoja kultúrneho a prírodného potenciálu;
- chýbajúce turistické informačné centrum v Žehre;
- chýbajúce sprievodcovské cudzojazyčné materiály;
- neinformovanosť o kvalitách a osobitostiach lokality;
- nedocenené prírodné kvality;
- neinformovanosť o pripravovaných aktivitách v území;
- reklamné panely, často negatívne vplývajúce na vizuálne kvality prostredia.

Ekonomía

Ochrana a rozvoj hodnôt lokality bezprostredne súvisia s hospodárskou situáciou, pričom prílišný hospodársky rast, rovnako ako stagnácia sú extrémne negatívne vplyvajúce na dochované kvality. Predmetné územie patrí k ekonomicky problematickým, s nižšou hospodárskou výkonnosťou a relatívne vysokou mierou nezamestnanosti. Pretrvávajúcim problémom je nedostatok finančných zdrojov na obnovu objektov, súvisiaci s celkovou hospodárskou situáciou a kúpnu silou miestneho obyvateľstva. V zmysle očakávaní mnohých zainteresovaných subjektov rozvoja je územie predurčené na využitie v segmente cestovného ruchu. V rámci pracovných stretnutí boli v tematickom okruhu ekonomie identifikované nasledovné silné a slabé stránky:

Silné stránky:

- ročná návštevnosť hradu až 200 000 návštevníkov
- ročná návštevnosť kostola v Žehre 6 000 návštevníkov;
- úspešne zrealizované obnovovacie a reštaurátorské práce aj z prostriedkov MK SR;
- prítomnosť novej klientely hľadajúcej nové produkty služieb;
- regionálne väzby na turistický potenciál Vysokých Tatier a ostatných lokalít;
- existujúce poľnohospodárske využitie územia a príklon k ekologickému hospodárstvu;
- možnosť získania vlastníctva devastovaných objektov v centre Spišského Podhradia a ich následnej obnovy na obytné a komerčné využitie.

Slabé stránky:

- nedostatok verejných finančných zdrojov na kompenzáciu zvýšených nákladov súvisiacich s obnovou objektov vo verejnom záujme;
- chýbajúca výkonná hospodárska činnosť v území;
- nedostatočné zahrnutie obnovy a využitia pamiatok lokality do priorít rozvojových programov;
- neschopnosť udržať návštevníkov v území, absencia atraktívnych turistických produktov;
- sezónnosť turistických produktov.

Animačné aktivity

Vychádzajúc z predpokladu, že cestovný ruch má kapacitu stať sa nosným segmentom miestnej ekonomiky, pracovná skupina významných aktérov miestneho rozvoja diskutovala popri primárnych predpokladoch rozvoja odvetvia aj o „nadstavbe“, ktorou sú animačné aktivity, t.j. sprostredkovanie zážitku pri poznávaní, resp. využívaní kultúrnych a prírodných hodnôt

územia. Cestovný ruch a jeho produkty čím ďalej tým viac popri poskytovaní primárnych služieb (ubytovanie, stravovanie, doprava) závisia od invencie animačných aktivít a poskytnutia silného zážitku návštevníkom. Bez tohto aspektu strácajú lokality v globálnej ekonómii schopnosť konkurencie. V rámci pracovných stretnutí boli v predmetnej lokalite identifikované nasledovné silné a slabé stránky animačných aktivít:

Silné stránky:

- prítomnosť klientely, žiadajúcej špecifické produkty.

Slabé stránky:

- chýbajúce služby pre návštevníkov;
- neexistujúci komplexný program turistických služieb, nadväzujúci na možnosti cestovného ruchu v regióne;
- chýbajúce tematické produkty;
- kumulácia návštevníkov v letnej sezóne;
- hrozba prekročenia únosnej miery počtu návštevníkov (akútne v Žehre, potenciálne aj na Spišskom hrade);
- opakujúce sa a neinvenčné animačné programy.

Technický stav pamiatkových objektov

Najviditeľnejším aspektom starostlivosti o hmotné nehnuteľné kultúrne dedičstvo je technický stav objektov. Zápis lokality Miesta kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky okolia pozostáva z konkrétnych objektov, resp. súborov, ktorých technický stav je pravidelne monitorovaný. Hoci podrobne o technickom stave objektov pojednáva kapitola „Súčasný stav chránených hodnôt“, pozitíva a negatíva technického stavu pamiatok, tak ako boli identifikované na pracovných stretnutiach aktérmi miestneho rozvoja, sú nasledovné:

Silné stránky:

- obnovená a oživená kaplnka na hrade;
- realizované reštaurátorské práce v kostole v Žehre;
- realizované reštaurátorské práce na Spišskej Kapitule.

Slabé stránky:

- mnohé budovy v úpadku;
- zlý stav murív na hrade, kritický stav Románskeho paláca;
- klimaticky obmedzené obdobie na vykonávanie konzervačných prác;
- nepovolené stavby v bezprostrednej blízkosti kostola v Žehre;

- absentujúce koncepčné riešenie nevyužívaných objektov.

Sociálne prostredie a ľudské zdroje

Popri nedostatku finančných zdrojov je na riešenie najnáročnejším tematickým okruhom sociálne prostredie a ľudské zdroje. Nielenže je oblasť rozvoja ľudských zdrojov pri plánovaní rozvoja a využívania zdrojov vo všeobecnosti podceňovaná, ale predmetné územie sa navyše nachádza v zložitej situácii sociálne diferencovanej skladby obyvateľstva, vrstvy ktorej zatiaľ nespejú k integrácii. Slabé a silné stránky z pohľadu sociálneho prostredia a ľudských zdrojov boli identifikované nasledovne:

Silné stránky:

- pretrvávajúce kultúrne povedomie – „kultúra v ľuďoch“;
- individuálna aj spoločensky organizovaná angažovanosť v oblasti kultúry a všeobecného pozdvihnutia regiónu.

Slabé stránky:

- sociálna štruktúra v diskontinuite;
- nevšímavosť k prostrediu;
- prejavy vandalizmu a znečisťovanie prostredia;
- zmena sociálneho zloženia obyvateľstva (najmä obce Žehra);
- obťažovanie turistov.

Cieľový stav

Ako nevyhnutná podmienka pre formulovanie procesov smerujúcich k ochrane a rozvoju kultúrnych hodnôt svetového záujmu je identifikácia na miestnej úrovni spoločensky očakávanej kvality životného prostredia. V prípade nevyhnutných obmedzení je potrebné poznať akceptovateľnú mieru zasahovania do mechanizmov slobodného užívania objektov alebo komplexnejších súborov s kultúrnymi atribútmi. Cieľový stav, tak ako je formulovaný v nasledovných oblastiach, chápeme ako rámcovú spoločenskú dohodu vo veci ochrany a rozvoja miesta svetového kultúrneho dedičstva. Pomenované sú tu dnes všeobecne vnímané kvality prostredia a atribúty ich budúceho smerovania. Ich definovanie je prejavom očakávaní všeobecne prospešného stavu a slúži ako základ na formulovanie špecifických procesov smerujúcich k jeho docieleniu.

Definícia cieľovej kvality v kľúčových rozvojových oblastiach

Na základe vyššie uvedenej analýzy silných a slabých stránok pracovná skupina vplyvných miestnych aktérov rozvoja identifikovala tri kľúčové rozvojové oblasti, v rámci ktorých pomenovala tzv. žiaducu kľúčovú kvalitu, ku ktorej má vývoj smerovať.

Vzhľadom na predmet zápisu lokality na Zoznam svetového kultúrneho a prírodného dedičstva sú kľúčovými oblasťami rozvoja: stavebné pamiatky, prírodné kvality a sociálne prostredie ako nevyhnutný predpoklad ochrany a zhodnotenia kultúrneho a prírodného potenciálu.

Cieľová kvalita v jednotlivých kategóriách je nastavená v stredno až dlhodobom horizonte, t.j. v rozpätí 7-20 rokov. Na jej formulácii sa zhodli aktéri zapojení do spracovania riadiaceho/manažment plánu, avšak je nevyhnutné konštatovať, že na dosiahnutie mnohých z pomenovaných cieľov nie sú jednoznačne identifikovateľné ľudské a finančné kapacity. Zmyslom pomenovania cieľovej kvality je sprostredkovať informáciu subjektom zodpovedným za udržanie a rozvoj kultúrnych a prírodných hodnôt a poskytnúť priestor na tvorbu zodpovedajúcich organizačných a finančných mechanizmov. Hoci sa významní aktéri miestneho rozvoja nespoliehajú iba na finančné intervencie verejného sektora, nevyhnutným predpokladom združovania verejných a súkromných financií je transparentná dohoda o ich skladbe a využití. V zmysle metodiky strategického plánovania je možné nasledovné definície cieľovej kvality pomenovať ako „*globálne ciele ochrany a využitia prírodného a kultúrneho dedičstva v kľúčových oblastiach rozvoja*“.

globálne ciele ochrany a využitia prírodného a kultúrneho dedičstva

Stavebné pamiatky

- zachovanie prítomnosti a čitateľnosti kvalít stavebnej kultúry minulosti v súčasnom životnom prostredí;
- zachovanie autenticity dokladov stavebnej kultúry;
- zachovanie integrity kultúrnych hodnôt v území;
- dosiahnutie vzájomnej harmónie a spojenia kvalít dedičstva minulosti s novým rozvojom.

Prírodné kvality

- oživenie kultúrnych vrstiev humánneho formovania krajinného prostredia;
- obnovenie väzby medzi krajinným prostredím a socio-ekonomickými aktivitami;
- docielenie primeranej ochrany životného prostredia.

Sociálne prostredie

- vyrovňovanie sociálnych disparít;
- revitalizácia komunitného prostredia;
- oživenie regionálnej identity;
- integrácia a emancipácia v nadregionálnych štruktúrach.

Navrhované prioritné procesy

V nadväznosti na predchádzajúcu kapitolu je cieľom tejto definovať špecifické smery, resp. aktivity, ktoré by v rámci správy územia viedli k dosiahnutiu cieľovej kvality z pohľadu ochrany a prezentácie kultúrnych a prírodných hodnôt výnimočného svetového významu. I keď cieľom tohto dokumentu nie je detailný popis procesov, ale ich iniciovanie, nasledujúci text predkladá námety na konkrétne špecifické ciele, ktoré by bolo vhodné realizovať v záujme zachovania a rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva predmetného územia. Verbalizácia týchto cieľov má slúžiť ako podklad pre všeobecnú orientáciu, ukázať vzájomné súvislosti a úlohu jednotlivých snažení v rámci celku. Realizácia jednotlivých aktivít, ich poradie alebo súbežnosť budú vecou pragmatického posudzovania dostupných ľudských a finančných zdrojov. Na úrovni dnešného poznania je zrejmé, že ktorýkoľvek z predkladaných čiastkových krokov bude súčasťou uceleného systému.

Špecifické ciele riadenia v oblasti stavebných pamiatok

- osвета a vzdelávanie o hodnotách kultúrneho dedičstva;
- prehĺbenie poznania kultúrnych a prírodných hodnôt;
- interpretácia osobitných kvalít historického stavebného fondu;
- rozširovanie znalostí tradičných stavebných techník;
- zavádzanie metód hodnotenia vplyvu na prostredie pri posudzovaní rozvojových projektov;
- integrácia zdrojov kultúrneho dedičstva do rozvojových plánov.

Špecifické ciele riadenia v oblasti prírodných kvalít

- prehĺbenie poznania historických premien krajiny;
- zavedenie korektívnych opatrení na obnovu autochtónnych biotopov a reštitúciu špecifických krajinotvorných prvkov;
- identifikácia rozvojového potenciálu krajinného prostredia;
- podpora a regulácia hospodárskych aktivít viazaných na prírodný potenciál;
- rozpracovanie koncepcie lokálnej a regionálnej dopravy;
- spracovanie koncepcie využitia energetických zdrojov.

Špecifické ciele riadenia v oblasti sociálneho prostredia

- rozpracovanie a realizácia opatrení v oblasti nezamestnanosti a chudoby;
- podpora programov na riešenie etnickej integrácie a emancipácie;
- podpora komunitných aktivít;
- propagácia kvalít kultúrneho a prírodného dedičstva;
- tvorba regionálneho imidžu;
- podpora informačných systémov;
- integrácia do nadregionálnych konzorcií.

Prostriedky ochrany a rozvoja

Spontánne mechanizmy

Za základ očakávanej pozitívnej zmeny vo veci ochrany a rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva je potrebné v prvom rade považovať spontánny záujem zúčastnených strán na spolupôsobení na spoločnej veci. Nie všetci, ktorí majú pozitívny vzťah ku kultúrnym hodnotám miesta, budú mať dôvod zaujímať sa o všetky paralelne bežiace procesy. Každý z nich však určite nájde blízky segment, v ktorom vidí prospešnosť, a chce sa v ňom angažovať. Rovnako vzniknú dôvody na čiastkové združovanie sa pre jednotlivé ciele, jednak preto, že je u zúčastnených zhoda záujmu, ale aj preto, že dosiahnutie cieľa môže byť pre jednotlivca príliš náročné alebo prípadne prakticky nedosiahnuteľné. Princíp združenia ľudských alebo finančných zdrojov dáva predpoklad efektívnejšieho postupu a môže znižovať prípadné riziko. Na to, aby takéto spojenia vznikli a boli úspešné, je potrebná jasná zhoda o spoločných cieľoch alebo o prípadných prekrývaniach záujmov.

Ako prvý predpoklad angažovanosti v oblasti kultúrneho a prírodného dedičstva je bezpochyby uvedomenie si výnimočných kvalít lokality a príležitosti, ktorú tieto kvality pre individuálny, skupinový i celospoločenský prospech ponúkajú. Vedomosť a cit sú základom na vytvorenie individuálneho vzťahu k hodnotám kultúry. Je preto nanajvýš potrebné, aby sa stimulácia poznania a uvedomovania si potenciálu *Miesta* stala súčasťou budúcich podporných programov.

poznanie hodnôt

Vyhlásenie Spišského hradu a pamiatok jeho okolia za Miesto svetového kultúrneho a prírodného dedičstva je značkou kvality a výnimočnosti. Toto označenie je prejav uznania tým, čo sa na jej kultivovaní, ochrane a rozvoji podieľajú. Je odmenou za to, že sa o kvality, ktoré spravujú, delia aj s ostatnými, ktorí prichádzajú zďaleka. Výsledkom takéhoto zdieľania je tvorba sociálnych a ekonomických väzieb, ktorých dopady treba chápať v širšom kontexte.

Na jednej strane je prvoradým výsledkom starostlivosti o ochranu a rozvoj kultúrneho a prírodného dedičstva zlepšenie kvality prostredia a obohatenie osobného života, ale súčasne aj zvýšenie šance poskytovať služby návštevníkom, vytvárať zdroje miestneho príjmu a zvyšovať hodnotu nehnuteľností. To sú dva základné princípy motivácie zúčastniť sa na ochrane a rozvoji existujúcich hodnôt.

motivácia a účasť na zhodnotení zdrojov

Keďže je principiálnou podmienkou prípadného pokroku a úspechu vo veci zhodnotenia dedičstva minulosť spoločné snaženie, je potrebné na tomto mieste podčiarknuť význam komunikácie. Jej úlohou je poskytnúť orientáciu v komplexnom

komunikácia a budovanie spoločenstiev

úsilí o verejný prospech, objavovať nové témy, identifikovať individuálne a skupinové príležitosti, vytvárať podmienky na združovanie, hľadať spojencov okolo spoločného záujmu. Je úlohou každého zo zúčastnených na procese užívania, ochrany a rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva uvedomiť si vo vlastnom záujme význam komunikácie, zámerne budovať formálne i neformálne informačné kanály, vytvárať priaznivé podmienky pre prístup k informáciám bez zbytočného balastu.

vedomosti a výmena skúseností

V neposlednom rade je potrebné v komplexnom procese ochrany a zhodnocovania kultúrneho a prírodného dedičstva vedieť, ako uchopiť kultúrny fenomén a príležitosť, vedieť, ako formulovať zámery a ako ich realizovať. Sú totiž tisíce dobrých nápadov, ale počítajú sa len tie, ktoré sú podložené vedomosťou a schopnosťou realizovať ich, podporené systematickou a často neľahkou prácou a prekonanými demotivujúcimi skúsenosťami z prekážok na ceste.

Riadené štruktúry

tvorba podmienok pre rozvoj spontánneho záujmu

Nemožno očakávať, že spontánna účasť na ochrane a zhodnocovaní kultúrneho a prírodného dedičstva bez koordinácie a odborného usmernenia zaručí želaný postup smerom k definovaným cieľom. Isté je však, že riadené postupy bez spontánnej účasti zúčastnených strán želané výsledky nezaručia. Je preto prvoradou úlohou riadenia procesov vytvoriť priaznivé podmienky pre rozvoj spontánnych foriem a priestor pre ich uplatnenie.

Z pohľadu metodologického vychádzame z predpokladu, že účasť dotknutých subjektov budúceho procesu na formulovaní komplexnejších aktivít je fundamentálnou podmienkou pre želaný úspech. Je overené praxou, že pokiaľ nedôjde k stotožneniu sa účastníkov komplexnejšieho konania s obsahom a postupmi, a najmä ak sa počíta s ich aktívnym príspevkom, nenaplnia projekty svoje ciele.

technická pomoc

Expertná činnosť umožňuje na základe poznanej skúsenosti a sprostredkovaných poznaní uľahčovať formulovanie cieľov, ponúknuť efektívnejšie postupy, predvídať úskalia, pomôcť vo flexibilitate reagovať na zmeny, vyhodnocovať výsledky a odporúčať korektívne opatrenia.

Pri takomto prístupe je však potrebné, aby nie teoretické modely, ale skúsenosť z toho, čo bolo už úspešne vykonané a overené praktickou činnosťou, bolo prioritnou referenciou pre odporúčané postupy. Učiť sa z úspešných projektov, analyzovať príčiny ich úspechu alebo zlyhaní a aplikovať ich na miestne pomery by malo byť pravidlom pre každú plánovanú aktivitu. To neznamená, že by sa nemal pri riadení procesov vytvárať

priestor pre invenciu a odmietat' prípadný experiment. Vzhľadom na spoločenskú zodpovednosť je však potrebné zaoberať sa pri formulovaní projektov prípadnými rizikami a vytvoriť vopred priestor na riešenie kritických situácií. Uvedomovanie si rizika postupov je vzhľadom na senzitivnosť spoločenského dopadu, prípadnú demotiváciu alebo stratu dôvery partnerov, za nevyhnutnú súčasť prípravy každého budúceho projektu.

Osobitné postavenie v systéme správy miesta predstavujú nástroje územného plánovania. Svojou oporou v zákone môžu arbitrárne zaručiť, že územný rozvoj bude v súlade s celospoločenskými záujmami, definovanými v rámci pravidiel občianskej spoločnosti. Metodika obstarávania a spracovania územnoplánovacej dokumentácie vytvára priestor na zapracovanie odborných požiadaviek v oblasti ochrany a žiadaného rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva. Využitie tohto nástroja aj v situáciách, kde to zákon nepredpisuje, ale pripúšťa je obzvlášť relevantné v správe územia miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia v rozsahu ochranného pásma národnej kultúrnej pamiatky Spišský hrad.

územnoplánovacie nástroje

Dôležitým aspektom predkladaného modelu správy hodnôt kultúrneho a prírodného dedičstva je presvedčenie, že je potrebné prekonať v transformujúcej sa spoločnosti pretrvávajúce povedomie o všeobecnej zodpovednosti a neobmedzenej povinnosti a schopnosti centrálnej správy riešiť problémy na všetkých úrovniach. Pre štátnu a miestnu samosprávu je táto okolnosť výzvou k tomu, aby si získala dôveru ako účinný stimulátor a animátor procesov tam, kde dochádza k súčinnosti v rámci uzatváraných partnerstiev so súkromným sektorom a občianskymi zoskupeniami a jednotlivcami.

úloha štátnej a miestnej samosprávy

V predchádzajúcej kapitole sme hovorili o podstatnej úlohe spontánneho konania rôznych subjektov v území na spoločnej veci. Na to, aby sa tieto procesy účinne prejavili, je nevyhnutná podpora riadených procesov. Stratégiou programových riešení bude vytvárať stimulačné prostredie pre širokú účasť na spoločne formulovaných zámeroch. Princípom efektívneho riadenia procesov by mali byť motivačné zásahy do prostredia, a nie pokusy o náhradné riešenia bez prípadnej účasti ostatných dotknutých subjektov. Zásahy do prostredia by v zmysle vyššie uvedeného mali byť najmä v oblasti senzibilizácie, v podpore komunikačných a informačných kanálov, v oblasti motivácie formou formálnej podpory, ocenenia dosiahnutých výsledkov alebo rôznych foriem stimulačnej finančnej podpory a v oblasti odovzdávania vedomostí a skúseností. Tieto zásahy pritom nemusia byť vykonávané priamo riadiacim subjektom, ale ich výkon môže byť efektívne prenechaný do pôsobnosti iných podporných subjektov.

stratégia - tvorba stimulačného prostredia

**podporné programy
zo strany štátu**

Vzhľadom na závažnosť niektorých identifikovaných problémov v území Miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, ktoré ohrozujú jeho podstatu a bránia spoločensky zodpovedajúcemu vyžitiu a rozvoju, osobitnú kapitolu riadených procesov v území budú rozhodne predstavovať aj priame podporné programy zo strany štátu. Tu je jednoznačne potrebné podčiarknuť, že nehovoríme len o otázkach rezortu kultúry alebo životného prostredia, ale najmä školstva, práce a sociálnych vecí, dopravy, poľnohospodárstva a hospodárstva. Je potrebné, aby v súlade s rezortnými programovými cieľmi i cieľmi programov európskej integrácie boli priority prisúdené projektom podmieňujúcim plnenie záväzkov Slovenskej republiky z Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.

Organizačná štruktúra

Ako sme uviedli v úvode tohto dokumentu, špecifikom lokality Miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky okolia je skutočnosť, že v území neexistuje dominantný subjekt, ktorý by disponoval nástrojmi na podstatnejšie ovplyvňovanie miestneho vývoja. Výzvou tohto projektu je vytvorenie mechanizmov dlhodobých partnerstiev medzi štátnou správou, regionálnou a miestnou samosprávou, odbornými inštitúciami sektoru kultúry, sektoru ochrany prírody a krajiny, ale aj mnohých iných sektorov štátnej správy, hospodárskymi subjektmi, vlastníkmi nehnuteľností, spoločenskými inštitúciami i občianskymi iniciatívami.

**absencia
dominantného
subjektu správy**

V zmysle načrtnutej metodiky stratégiou pre naplnenie cieľa bude vytvárať stimulačné prostredie pre širokú účasť na spoločne formulovaných zámeroch a priestor na uplatnenie sa spontánnych aktivít v území. Vytvorenie takéhoto prostredia bude vyžadovať najmä zásahy v oblasti senzibilizácie, v podpore komunikačných a informačných kanálov, v oblasti motivácie a v oblasti odovzdávania vedomostí a skúseností. Keďže nástrojmi na ochranu a rozvoj miesta sú a naďalej aj budú individuálne bežiacie procesy, prispievajúce k spoločnému globálnemu cieľu, bude formulované úsilie jednoznačne vyžadovať koordinačný a integračný subjekt. Pre správne pochopenie podčiarkujeme, že na tomto mieste nehovoríme o výkonnom subjekte. Predpokladaná realizácia projektov bude v plnej miere na strane nositeľov individuálnych projektov alebo projektových zoskupení. V rámci pracovných stretnutí neformálnej skupiny kľúčových subjektov pôsobiach v území, vďaka ktorej mohol tento dokument vzniknúť, bolo všeobecne prijaté, že úlohu koordinačného a integračného subjektu by mohla kontinuálne v budúcnosti vykonávať jestvujúca pracovná skupina. Jej programovým cieľom by malo byť naplnenie tohto dokumentu. Predpokladáme, že prijatie takéhoto zámeru bude potvrdené formou Memoranda o vzájomnom porozumení vo veci ochrany a rozvoja miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia. Zloženie koordinačného subjektu je potrebné chápať ako otvorené a prístupné všetkým tým, ktorí sa stotožňujú s jeho cieľmi a vidia v jeho činnosti priestor na svoje uplatnenie.

**stratégia vytvárania
partnerstiev**

**Memorandum
o vzájomnom
porozumení**

Po stránke praktickej kontaktným bodom pre činnosť koordinačnej skupiny bude nevyhnutne sekretariát, ktorého funkciu bude v zmysle predbežných dohovorov vykonávať mestský úrad Spišské Podhradie.

koordinácia

Odborný dohľad nad ochranou a zachovaním hodnôt miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva v zmysle svojho poverenia v rezorte kultúry vykonáva Pamiatkový úrad. V jeho

odborný dohľad

pôsobnosti je výkon štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu. Vo vzťahu k Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva je inštitúciou poverenou spracovaním pravidelných monitorovacích správ.

technická pomoc a vzdelávanie

V otázkach odborného usmerňovania implementácie tejto metodiky správy miesta svetového kultúrneho dedičstva má v súlade so svojimi širšími cieľmi, presahujúcimi formálny rámec tohto projektu, záujem poskytovať i naďalej potrebné usmernenia a odborné poradenstvo jej spracovateľ. Súčasťou jeho aktivít v tomto smere je aj vzdelávací program, určený pre široké spektrum účastníkov správy miest svetového kultúrneho a prírodného dedičstva v zmysle implementačnej smernice.

štátne záväzky a re- zortné programové ciele

Ako bolo formulované v predchádzajúcich častiach dokumentu, nevyhnutnou podmienkou úspešného naplnenia cieľov vyplývajúcich zo záväzkov Slovenskej republiky v súvislosti s medzinárodným dohovorom o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva je štátna podpora v rezortných a medzirezortných aktivitách v oblasti etnických menšín, vzdelávania, sociálnej práce, ale aj rezortu dopravy, poľnohospodárstva a hospodárstva. V tomto smere nepredpokladáme za účelné znovu vytvorenie formálnej medzirezortnej komisie, ale skôr združené aktivity rezortov okolo spoločného záujmu realizovania vlastných rezortných programových cieľov. Takéto snaženia sa s najväčšou pravdepodobnosťou stretnú s porozumením a podporou aj na úrovni vlády Slovenskej republiky.

Ako prehľadnú schému uvádzame spomenuté subjekty s pomenovaním ich formálneho statusu, programovej náplne a predpokladaného spôsobu financovania.

Integračná platforma kľúčových subjektov

Forma

záujmové združenie subjektov aktívnych v Mieste svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia.

Predmet činnosti

- iniciácia spoločných projektov;
- koordinácia individuálnych a kolektívnych aktivít;
- spoločenské zastupovanie záujmov členov;
- formulovanie stratégií;
- reprezentácia;
- marketing;
- nadväzovanie externých partnerstiev.

Financovanie

- bežná agenda v réžii členov;
- programové aktivity formou spoločných projektov.

Sekretariát**Forma**

podporný administratívny subjekt.

Predmet činnosti

- šírenie informácií v rámci združenia;
- komunikácia smerom von;
- usporiadanie pravidelných pracovných stretnutí.

Financovanie

- v réžii mestského úradu Spišské Podhradie, alternatívne Združenia Podbranisko.

Odborný garant vo veci ochrany kultúrnych a prírodných hodnôt**Forma**

štátna inštitúcia poverená výkonom štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu a ochrany hodnôt miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.

Predmet činnosti

- odborné usmernenia v otázkach ochrany pamiatkového fondu;
- monitorovanie stavu pamiatkového fondu.

Financovanie

- vlastné zdroje.

Odborný garant riadenia procesov**Forma**

expertný partner vo veci metodiky riadenia procesov správy miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.

Predmet činnosti

- animácia implementačného procesu;
- vyhodnocovanie výsledkov;
- riadenie zmien.

Financovanie

- vlastné zdroje;
- účasť na projektoch.

Medzirezortná platforma štátnej podpory

Forma

medzirezortné projektové združenia.

Predmet činnosti

- koordinácia rezortných programových cieľov;
- iniciácia a koordinácia rezortných projektových aktivít;
- koordinácia aktivít so splnomocnencom vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity.

Financovanie

- rezortné zdroje;
- medzinárodné rozvojové programy.

Odporúčané vybrané aktivity

I keď považujeme za podstatné v budúcom smerovaní vývoja *Miesta* spontánne prejavy záujmu dotknutých subjektov na aktivitách, v zmysle analytickej časti projektu predkladáme na inšpiráciu budúcich snažení niektoré námety, ktoré cielia na problémové okruhy s predpokladaným výrazným dopadom smerom k riešeniu nosnej témy. Rozhodne nie je ambíciou spracovateľa stanoviť priority budúcich aktivít v území, ani špecifikovať ich projektovú štruktúru.

Osvetová kampaň

cieľ

Zvýšiť úroveň povedomia širšej verejnosti o hodnotách a rozvojovom potenciáli miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva Spišský hrad a pamiatky okolia.

argumentácia

Uvedomenie si kultúrnych a prírodných hodnôt je základným predpokladom účasti širších spoločenských vrstiev na ich ochrane a rozvoji.

Animácia procesov - asistenčné centrum

cieľ

Poskytnúť odbornú podporu pri formulovaní aktivít v prospech ochrany a rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva.

argumentácia

Prekážkou v implementácii spontánnych zámerov je nedostatočná znalosť a skúsenosť dotknutých subjektov s formalizovaním postupov.

Združený územný plán obcí v ochrannom pásme

cieľ

Legislatívne a koncepcne podchytiť územný rozvoj záujmového územia z pohľadu ochrany a rozvoja kultúrneho a prírodného dedičstva.

argumentácia

Absencia územnoplánovacej dokumentácie pripúšťa ad hoc riešenia s negatívnym dopadom na integritu kultúrnych a prírodných hodnôt.

Dopravné riešenie

cieľ

Odstránenie negatívneho dopadu tranzitnej dopravy na hmotnú podstatu a kultúrnu integritu mesta Spišské Podhradie a vytvorenie koncepcne principiálnej väzby mesta s hradom.

argumentácia

Obnovenie historickej funkčnej väzby medzi mestom a hradom podporí integritu miesta a vytvorí predpoklad budúceho dynamického hospodárskeho rozvoja v oblasti turizmu a poskytovania služieb.

Škola v Žehre**cieľ**

Zlepšiť všeobecné podmienky vzdelávania a výchovy mladej generácie príslušníkov etnickej menšiny Rómov a posilnenie vplyvu na ich vzťah ku kultúrnemu a prírodnému dedičstvu a jeho potenciálu v budúcom miestnom rozvoji.

argumentácia

Mladá generácia je po sociálnej a kultúrnej stránke najvnímavejšou vrstvou v procese etnickej integrácie.

Program akvizície devastovaných objektov**cieľ**

Vytvorenie majetkovoprávneho vzťahu mesta Spišské Podhradie k degradovanej časti historického stavebného fondu.

argumentácia

Akvízia nehnuteľností do majetku obce vytvorí právny aj ekonomický predpoklad na usmerňovanie budúceho rozvoja.

Propagácia *Miesta* ako destinácie cestovného ruchu**cieľ**

Vytvorenie obrazu *Miesta* ako centra komplexných služieb.

argumentácia

V súčasnosti je nevyužitý potenciál *Miesta* poskytovať portfólio komplexných služieb a lokalita slúži iba ako doplnková atraktivita iných centier.

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mikroregiónu**cieľ**

Spracovanie stratégie hospodárskeho rozvoja mikroregiónu vo vzťahu k rozvojovému potenciálu miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.

argumentácia

Strednodobý socio-ekonomický plánovací dokument umožní identifikáciu a mobilizáciu miestnych zdrojov a prispeje k priaznivým podmienkam pre uplatnenie kultúrnych a prírodných hodnôt *Miesta*.

Členovia pracovnej skupiny

Inštitúcia

Pozícia

Mesto Spišské Podhradie
primátor
Mesto Spišské Podhradie
zástupca primátora
Obec Žehra
starosta
Obec Žehra
hlavný kontrolór
Spišský hrad PODBRANISKO - záujmové združenie
pracovník
Biskupský úrad
generálny vikár
Farský úrad Žehra
farár
Krajský pamiatkový úrad Prešov - stredisko Levoča
vedúci
Krajský pamiatkový úrad Košice - stredisko Levoča
vedúca
Spišské múzeum v Levoči, Spišský hrad
riaditeľka
Správa národného parku Slovenský raj
správca
Správa národného parku Slovenský raj
správca
Kolpingov dom, Hofbauerov dom - Pálešovo nám. 34
predstaviteľ
PD podielnikov Spišské Podhradie
predseda
Eurokameň s.r.o.
generálny riaditeľ

architekt

dôchodca

podnikateľ

reštaurátor
Penzión Podzámok
podnikateľ
Turist servis s.r.o.
konateľ
Forgim s.r.o.
konateľ
Ministerstvo kultúry SR
odbor ochrany pamiatkového fondu
Pamiatkový úrad SR
referát svetového dedičstva
Academia Istropolitana Nova
riaditeľ
Academia Istropolitana Nova
vedúca oddelenia

Meno

Mgr. Jozef Bača
Ing. Štefan Mauga
Marián Mižigár
Dr. Peter Mikuš
Ing. Iveta Poláková
ThDr. Ján Zentko, PhD.
ThDr. Radomír Bodziony, PhD.
Dr. Gabriel Lukáč
Ing.arch. Zuzana Majerová
PhDr. Mária Novotná
Bc. Milan Barlog
Mgr. Peter Olekšák
Mgr. Pavol Zat'ko
Ing. Štefan Vrábel
Ján Mucha
Ing. arch. Magdaléna Janovská
Anton Hockicko
Ing. Michal Fecko
Martin Ilečko
Štefan Sýkora
Mgr. Igor Ľudma
Ing. Miroslav Forgáč
Ing. arch. Pavol Ižvolt
Ing. arch. Ľubica Pinčíková
Ing. arch. Jaroslav Kilián
Ing. arch. Erika Horanská

Prílohy

Určenie podmienok ochrany a usmerneného rozvoja (podmienky činnosti) na území ochranného pásma¹

Každá činnosť v ochrannom pásme národných kultúrnych pamiatok a pamiatkových území má viesť k ochrane pamiatkových hodnôt všetkých súčastí predmetného pamiatkového fondu a jeho prostredia.

Ochranné pásmo musí zabezpečiť ochranu, zachovanie a prezentáciu jedinečnej univerzálnej pamiatkovej hodnoty, pre ktorú bola lokalita zapísaná do Zoznamu svetového dedičstva, ako aj zabrániť možným ohrozeniam tejto lokality. Ochranné pásmo chráni prostredie lokality svetového dedičstva s ohľadom na historickú štruktúru krajiny, ktorej centrálnu dominantu tvorí spišský hradný kopec a priliehajúce urbanistické súbory a krajina. Zachované typy historických štruktúr krajiny, jej ráz, charakteristická členitosť, zachovaný tradičný spôsob jej osídlenia a čiastočne i hospodárskeho využívania sú jedným z dôležitých prvkov, ktoré dotvárajú prostredie Spišského hradu a pamiatok okolia.

Každý má konať tak, aby boli vytvorené a zachované podmienky priaznivé na ochranu pamiatkových, najmä urbanistických, architektonických, kultúrnych a prírodných hodnôt na území sídel a v krajine.

Činnosti na území s intenzívnym vývojom v minulosti majú sledovať a rešpektovať dosiahnutý stupeň tohto procesu, majú byť v súlade s jedinečnou univerzálnou hodnotou, pre ktorú bola lokalita Spišský hrad a pamiatky okolia zapísaná do Zoznamu svetového dedičstva (UNESCO). Činnosti v území majú rešpektovať a byť v maximálnom súlade s dosiahnutým stupňom predchádzajúceho vývoja; dosiahnutý stupeň sa má v primeranej miere využívať a rozvíjať. Negatívne zásahy do historického urbanizovaného, resp. do krajinného prostredia a ich rušivé pôsobenie treba v procese obnovy a úprav eliminovať v čo najväčšom rozsahu.

Pri posudzovaní každej činnosti a jej možného dôsledku sa musí prihliadať na priestorový, krajinný a urbanistický kontext daného miesta a širšieho okolia (prostredia).

¹ Návrh na vyhlásenie ochranného pásma národnej kultúrnej pamiatky Hrad s areálom (Spišský hrad), Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula, Pamiatkovej zóny Spišské Podhradie, národnej kultúrnej pamiatky Kostol rím.kat. Žehra, ďalších národných kultúrnych pamiatok v okolí. Pamiatkový ústav Slovenskej republiky, 2007.

V území ochranného pásma sa uplatňujú najmä tieto špecifické požiadavky a regulatívy:

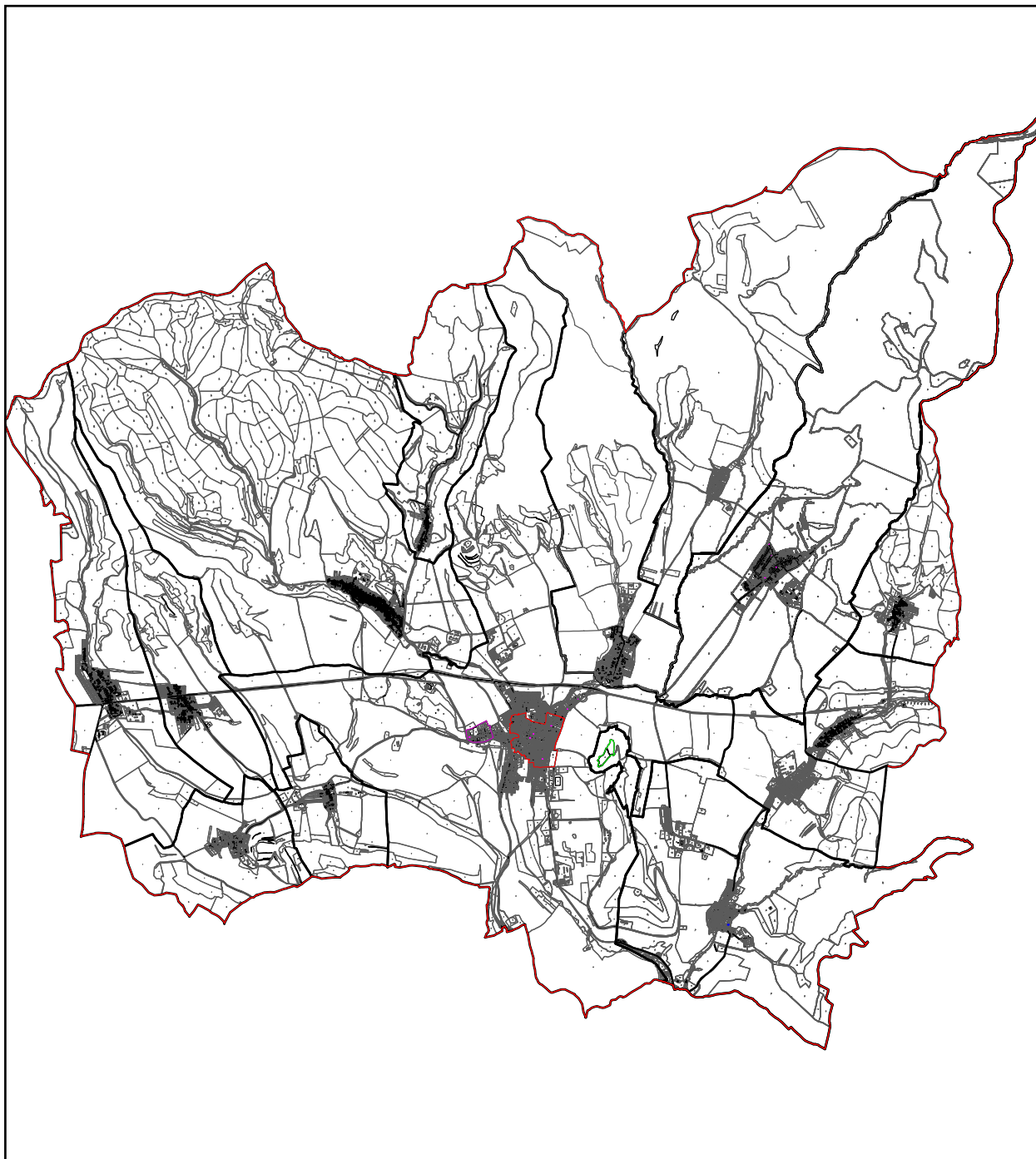
1. Zachovať diaľkové pohľady a priehľady na urbanistickú a krajinnú dominantu – národnú kultúrnu pamiatku Spišský hrad, pamiatkové územia a ďalšie národné kultúrne pamiatky zo všetkých relevantných pohľadových smerov.
2. Nenarušiť a zachovať historické urbanistické a priestorové usporiadanie vidieckych a mestských sídel a okolitej krajiny v ich typickej skladbe a morfológii.
3. Vylúčiť činnosti, ktoré by svojím charakterom, neprimeranými priestorovými a objektovými nárokmi a znečisťovaním prírody a krajiny znehodnocovali prostredie sídelných celkov a vymedzenej časti krajiny.
4. Plánovať a realizovať (uskutočňovať) územný rozvoj v súlade a nadväznosti na historické urbanistické štruktúry; obmedziť veľkoplošnú a výškovú zástavbu, nevytvárať vysoké objemové solitéry (napr. silá); formovať novú výstavbu na nezastavanom území do sústavy kompaktného usporiadania a drobnejších hmôt so sedlovým zastrešením, prípadne takým, ktorý rešpektuje miestne stavebné tradície.
5. Zachovávať pamiatkovo hodnotnú historickú štruktúru krajiny, jej historické komunikačné väzby, historické stavby a celky (súbory) všetkých druhov funkcií; obnoviť (udržiavať, rekonštruovať) ich s rešpektovaním pamiatkových hodnôt a príslušného urbanistického celku za účelom udržateľného využitia.
6. Rešpektovať nehnuteľné veci a archeologické náleziská, navrhované na vyhlásenie za národné kultúrne pamiatky, nehnuteľné veci dotvárajúce historické prostredie sídel ako aj jedinečné a nenahraditeľné súčasti kultúrnej a spoločenskej identity a doklady kontinuálnej tradície obcí.
7. Vylúčiť využívanie územia na záhradkárske účely v prípade zmien v geometrickom určení nehnuteľností (pozemkov) na rozsiahlych plochách poľnohospodárskej pôdy. V územiach vnímateľných z národnej kultúrnej pamiatky Spišský hrad uprednostňovať jednotlivé aj menšie parcely s výsadbou monokultúr bez účelovej zástavby záhradných chát.
8. Ponechať a udržiavať trvalé trávne porasty na úpätí spišského hradného vrchu, bez vzrastlých drevín a krov (bez vysokej zelene).
9. Zachovať a udržiavať makroštruktúru zelene v celom území ochranného pásma – t.j. súvislé lesné porastové celky na lesných pozemkoch a voľnú krajinársku zeleň na poľnohospodársky využívanéj a obrábanej pôde v rovnakých plošných a objemových pomeroch.

10. Zachovať a postupne obnoviť stromové aleje pri komunikáciách v identickom princípe tak, ako sa zachovali dodnes:
 - obojstranná lipová aleja pri ceste č. I/18 z Beharoviec do Spišského Podhradia
 - obojstranné aleje ovocných stromov pri cestách od Spišského hradu do Bijacoviec a zo Spišskej Kapituly do Baldoviec, kde sa postupne nahradia ovocné stromy za okrasné, avšak v tom istom rode,
 - jednostranná topoľová aleja (*Polpus nigra „Italica“*) pri ceste pod Spišským hradom do Hodkoviec a Žehry, kde však s ohľadom na netypický habituálny, úzko pyramidálny tvar obnovovať túto aleju vo výrazne rozvoľnenom rytme,
 - obnoviť v plnom rozsahu obojstrannú aleju pri ceste na Dreveník a park pri kaštieli v Hodkovciach.
11. Postupne zmeniť monokultúrne rovnakoveké topoľové výsadby pozdĺž vodných tokov v celom území ochranného pásma na klasické pobrežné porasty, t. j. na zmiešanú druhovú skladbu drevín rôznych tvarov a objemových rozsahov. Neporušiť štruktúru historických parkov nachádzajúcich sa v území ochranného pásma. Obnoviť a udržiavať pôvodné kompozičné väzby medzi kaštieľmi v predmetnom území a Spišským hradom, t.j. otvoriť priehľady v parkoch pri kaštieľoch v súlade s dispozičným a kompozičným riešením z času založenia.
12. Obnoviť zeleň pri božích mukách a križoch vo všetkých katastrálnych územiach v ochrannom pásme.
13. Prekryť rušivé prvky v území ochranného pásma – objekty poľnohospodárskej výroby - pohľadovo súvislými porastovými pásmi alebo periférnym porastovým vencom zmiešanej druhovej skladby.
14. Zatraktívniť a využívať historické a krajinársky pozoruhodné komunikácie po východnej strane Dreveníka a medzi sídlami Dobrá Vôľa a Hodkovce ako turistický chodník, príp. Cyklistickú trasu alebo jazdecké chodníky.
15. Riešiť ozelenenie projektovanej trasy a stavby diaľnice v celom rozsahu ochranného pásma nepravidelným rozmiestnením menších porastových skupín z domácich druhov drevín tak, aby nevznikol súvislý porastový pás v celom priebehu na území ochranného pásma ako líniový novotvar.
16. Nemeniť druhovú skladbu lesných porastov a pri obnove lesa rešpektovať pôvodnú flóru.

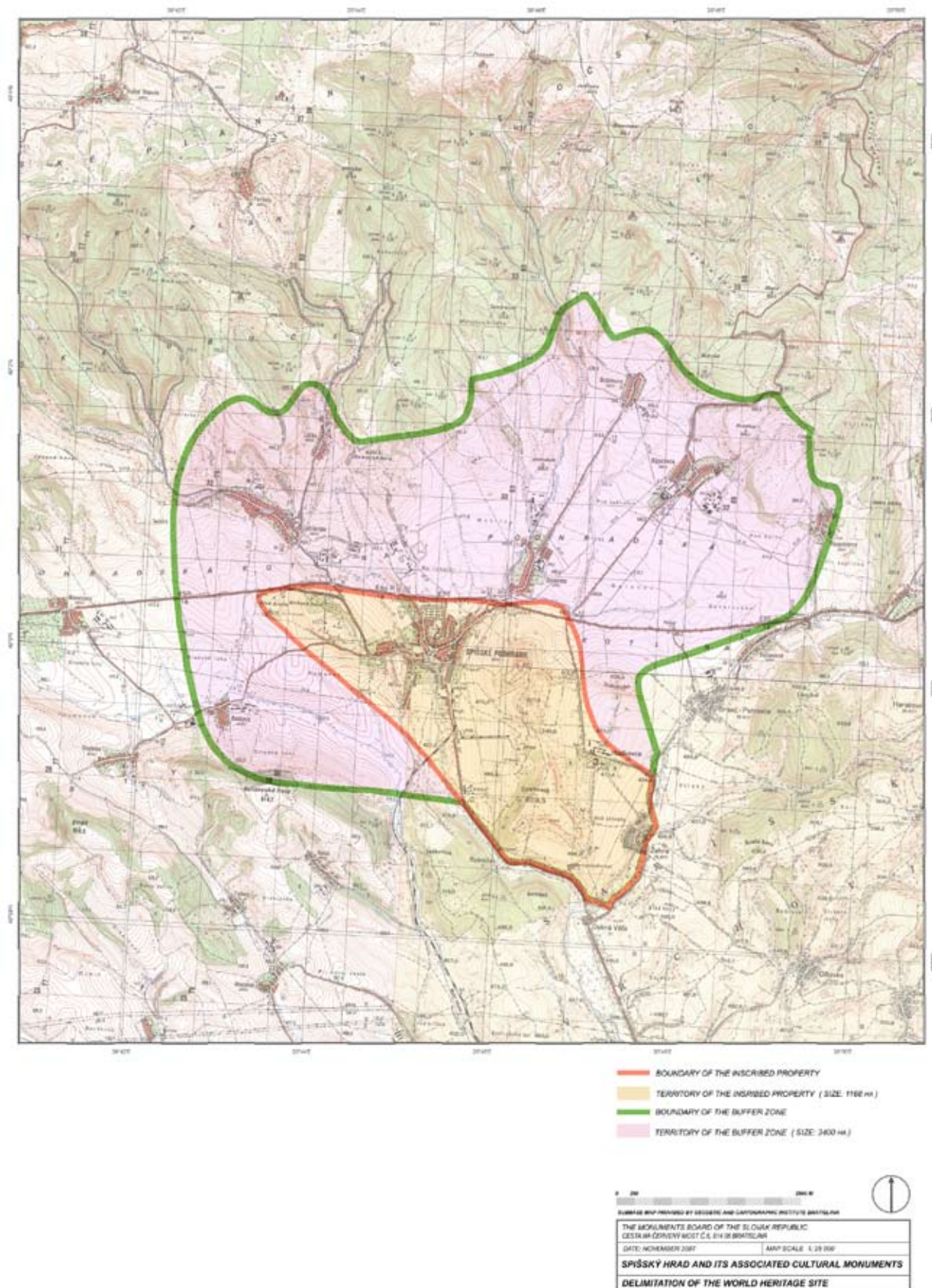
Pri všetkých zamýšľaných činnostiach na území ochranného pásma, vykonateľných na základe územno-plánovacích činností (územného plánovania), územného konania, stavebného konania alebo ohlásenia, alebo

na základe konania o pozemkových úpravách (zákon č.330/1991 Zb. O pozemkových úpravách... v znení neskorších predpisov) je krajský pamiatkový úrad dotknutým orgánom podľa §140a zákona č. 50/1975 o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov; ako miestne a vecne príslušný orgán na ochranu pamiatkového fondu vydá v zmysle ustanovení §29 ods. 4, §30 ods.4a a §32 ods. 5 až 12 zákona č. 49/2002 Z. z. stanovisko alebo záväzné stanovisko k predloženým návrhom a zámerom. Pri príprave stavieb a inej hospodárskej činnosti s predpokladom realizovania zemných (výkopových) prác je zároveň nevyhnutné zabezpečiť vyhl'adanie, dokumentáciu a ochranu potenciálnych archeologických nálezov.

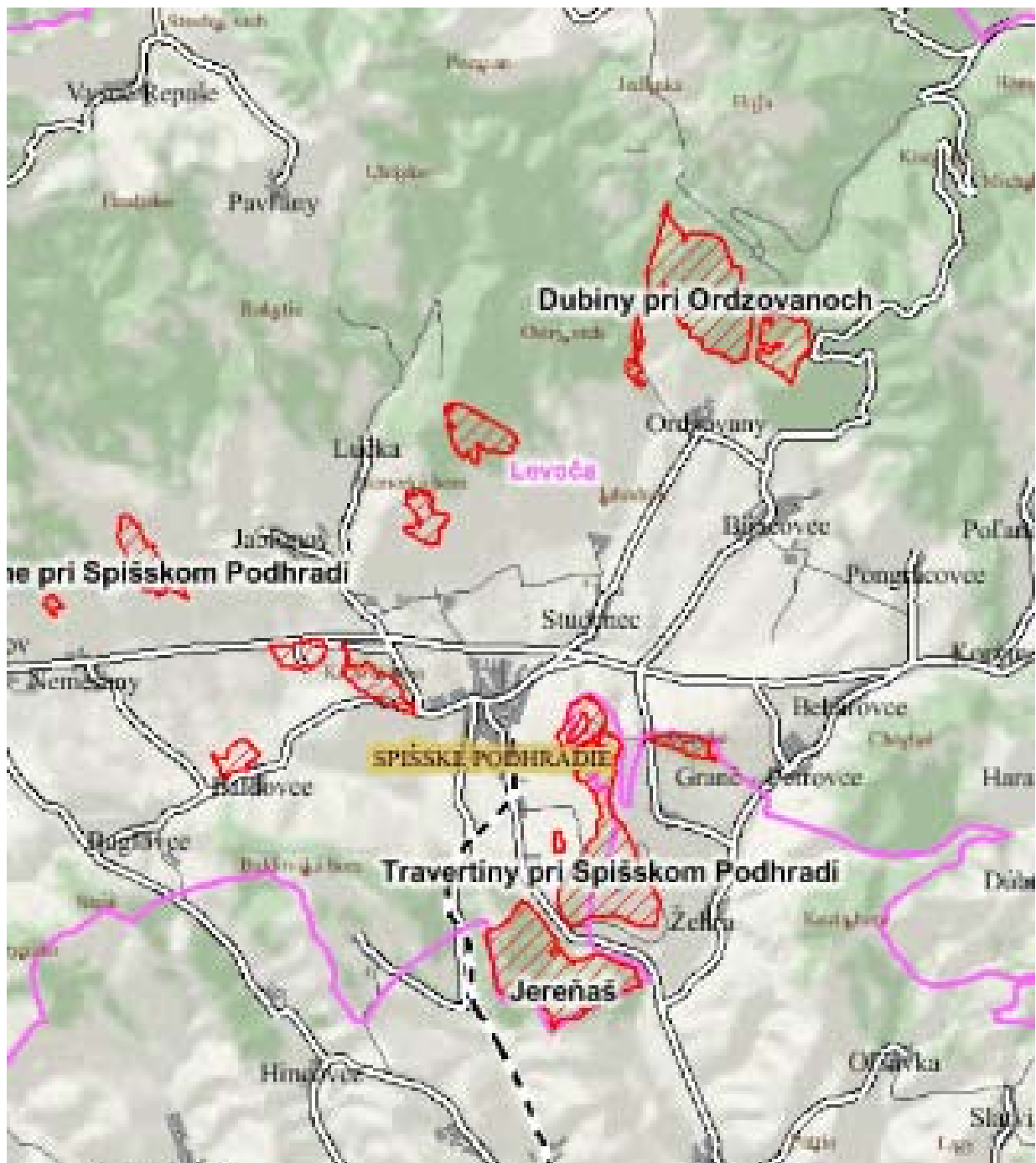
Katastrálna mapa ochranného pásma NKP Spišský hrad, Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula, Pamiatkovej zóny Spišské Podhradie, NKP Kostol rím.kat. v Žehre a ďalších NKP v okolí, zapísaných v Ústrednom zozname pamiatkového fondu

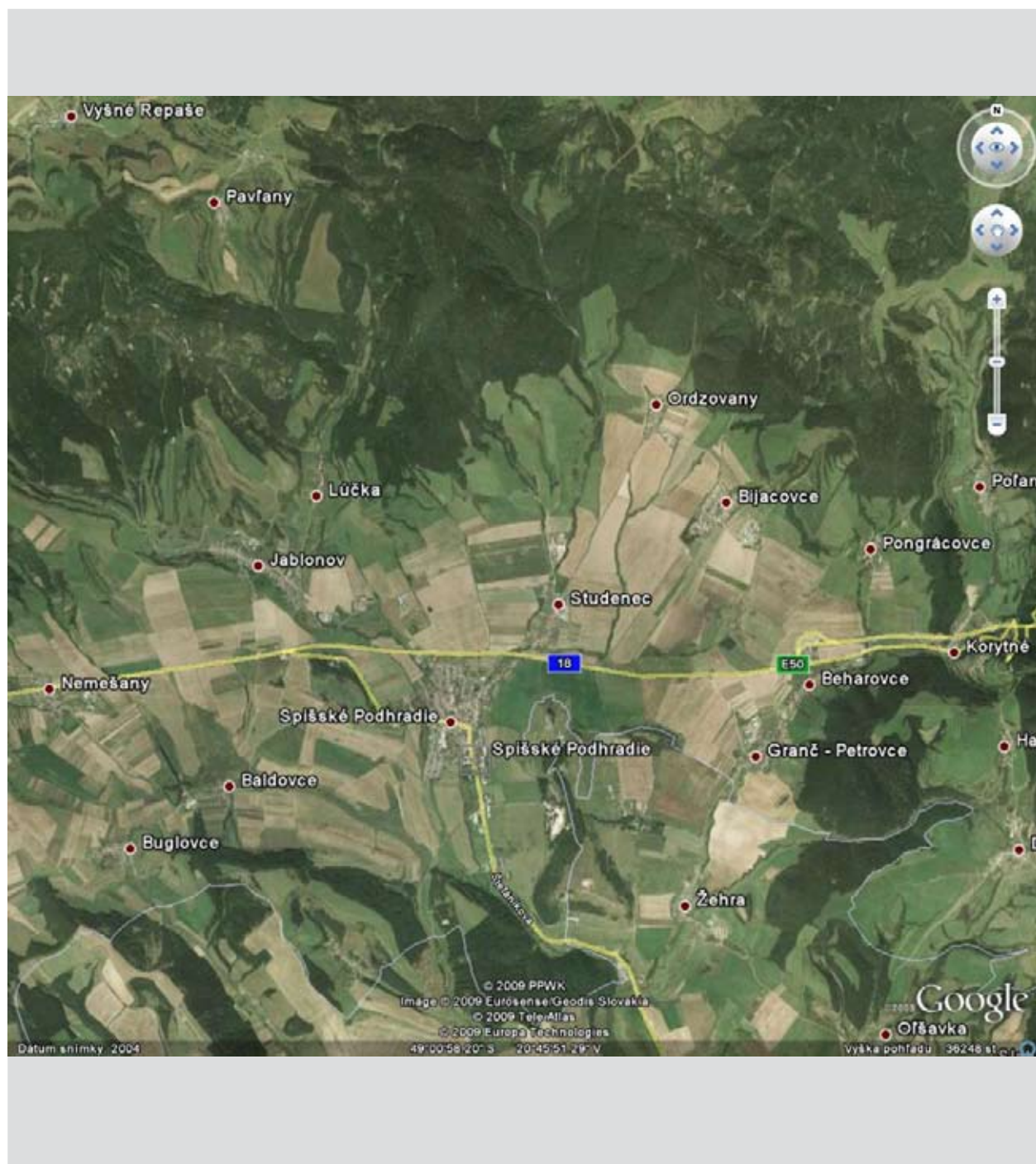
Spišský hrad a pamiatky jeho okolia, vymedzenie územia v dokumentácii Centra svetového dedičstva UNESCO

Chránené územia NATURA, súvislá európska sústava chránených území v lokalite územia a v ochrannom pásme

Satelitná snímka Miesta svetového kultúrneho dedičstva Spišský hrad a pamiatky jeho okolia

Prehľad súvisiacich dokumentov a použitých podkladov

Nominačný spis miesta svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO – Spišský hrad a kultúrne pamiatky jeho okolia, Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti Bratislava, stredisko Levoča, 1992

Monitorovacia správa UNESCO – State of Conservation of World Heritage Properties in Europe – Spišský Hrad and its Associated Cultural Monuments, <http://whc.unesco.org/en/list/620>, 2008

Monitorovacia správa - Svetové kultúrne dedičstvo, Správa o stave starostlivosti o zachovanie lokality Spišský hrad a pamiatky jeho okolia, Ing. arch. Adriana Klingová, Ing. arch. Peter Kling, 10/2006

Návrh na vyhlásenie ochranného pásma národnej kultúrnej pamiatky Hrad s areálom (Spišský hrad), Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula, Pamiatkovej zóny Spišské Podhradie, národnej kultúrnej pamiatky Kostol rím.kat., Žehra a ďalších národných kultúrnych pamiatok v ich okolí. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava, október 2007

Mesto Spišské Podhradie - Plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja 2004-2015, konzultantka tvorby PHaSR Ing. Zuzana Záborská

Pre-feasibility štúdia mikroregiónu Spišské Podhradie a okolie, spracovateľ BIC Spišská Nová Ves s.r.o., Architektonická kancelária Ing. arch. František Papcún, Spišská Nová Ves, Ing. arch. Viera Ivaničová, PaedDr. Imrich Makara

Zadanie pre územný plán mesta Spišské Podhradie a mestskej časti Katúň, spracovateľ dokumentácie: architektonická kancelária ARKA s.r.o., Zvonárska 23, 040 01 Košice, hlavný riešiteľ: Ing. arch. Dušan Marek

Pamiatková zóna Spišské Podhradie - Zásady pamiatkovej starostlivosti. Pamiatkový ústav Levoča, autor Ing.arch. Pavol Ižvolt, 1999

Monitoring lokalít zapísaných na zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, State of Conservation of World Heritage Properties in Europe, World Heritage Center, 2006

Koncepcia ochrany prírody a krajiny – uznesenie vlády SR č. 471 z 24. mája 2006

NATURA súvislá európska sústava chránených území, <http://www.sopsr.sk/natura/>, 2008

Územný plán VÚC Košice, <http://www.kosice-region.sk/KSKWeb/Cinnosti/UzemnePlanovanie/2004923105630318.htm>, 2008

Územný plán VÚC Prešov, [http://www.vucpo.sk/ganet/vuc/po/Zastupitelstvo.nsf/wdoc/4d5d6121bd9f5ef9c12572e5005a2016/\\$FILE/Informa-t%C3%ADvna%20spr%C3%A1va.pdf](http://www.vucpo.sk/ganet/vuc/po/Zastupitelstvo.nsf/wdoc/4d5d6121bd9f5ef9c12572e5005a2016/$FILE/Informa-t%C3%ADvna%20spr%C3%A1va.pdf) , 2008